

Heideggerovo pojetí vědy

Bakalářská práce

**Universita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií**

vedoucí: **Mgr. Aleš Novák**
vypracoval: **Pavel Prokop**

V Praze, 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 23.11.2006

Pavel Prokop

Obsah:

1	Úvod	4
2	Vědecký provoz	5
2.1	<i>Věda jako způsob myšlení</i>	5
2.2	<i>Skutečnost odkrytá vědou</i>	7
2.3	<i>Metoda</i>	9
2.4	<i>Nenápadný věcný obsah</i>	12
2.5	<i>Technika</i>	13
2.6	<i>Kauzalita</i>	14
2.7	<i>Moderní technika</i>	16
2.8	<i>Realita</i>	17
3	Základ a zamyšlení	20
3.1	<i>Problém</i>	20
3.2	<i>Pravda, Skrytí, „Nic“</i>	23
3.3	<i>Básnění</i>	26
3.4	<i>Dějiny</i>	31
3.5	<i>Hnutí</i>	34
4	Závěr	35
5	Seznam použité literatury	37

1 Úvod

V následující práci se pokusím ukázat, jak Heidegger charakterizuje vědecký provoz a jak rozkrývá onu rovinu, z níž vychází, a která sama je tímto provozem zakrývána. Pokusím se poukázat na to, jakým způsobem se věda ve světle Heideggerovy filosofie jeví jako velice nebezpečná zbraň. Zároveň bude naznačena možnost záchrany před vědou spočívající v jiném, autentickém přístupu k bytí. Mým záměrem nebude kritika Heideggerova díla. Spíše se pokusím ukázat to, co po nás autor chce. Jak na nás apeluje a snaží se poukázat na nebezpečí ležící ve způsobu života, jež nás ovládá.

Budu vycházet zejména z Heideggerových přednášek, jež vznikly v období po vydání *Bytí a času*. Tam kde bude třeba, obrátím se i k jiným publikacím. Všechny myšlenky, kromě kapitol 2.8, 3.5 a částečně 3.4, se však zakládají na Heideggerových výkladech.

V první části věnované vědecko-technickému provozu bude, zejména pomocí esejí *Věda a zamyšlení* a *Otázka techniky*, nejprve ukázáno, jak podle Heideggerovy filosofie funguje provoz moderní vědy a techniky. Všimněme si zde zejména specifického způsobu, jak se vědě svět jeví, a jak je pak tento způsob chápání světa užit technikou. Je poukázáno na to, jak vědecký postoj vzniká a jaké jsou jeho hlavní aspekty, které ho pomáhají formovat v takové míře úspěšnosti, že je schopen přetrvávat vůdčím postojem naší civilizace a dosahovat neskutečných výsledků v oblastech, jež považuje za důležité.

Tato důležitost je samozřejmě relativní, jelikož sám důraz na to, co je pokrok a co ne, je výplodem vědeckého provozu, jelikož se pohybujeme ve světě, který jím byl vymezen. Pokroky vědy nám připadají jako vrchol lidského snažení. To ovšem platí pouze do toho okamžiku, než se necháme Heideggerem oslovit a necháme si ukázat relativitu povrchní pravdy vědy a techniky.

Heideggerova filosofie není pouze smyšlenkou vznikající kdesi v izolaci akademické pracovny, která v posledku nemá člověku co říci. Naopak, nese v sobě značný ekologický apel. Uvědomíme-li si, nakolik jsou problémy, jimiž naše civilizace prochází, spojeny právě s faktem, že v jsme každém směru ovládnuti a vedeni vědeckým provozem. Ekologické problémy plnící první stránky novin v posledních několika desetiletích, jsou zapříčiněny ve svém základě způsobem, jakým nám věda ukazuje svět, který pramení z její bytnosti. Tu se Heidegger pokouší odkrývat a vynášet na světlo.

V současnosti už existuje asi jenom málokdo, kdo by nechápal potřebu tyto problémy řešit a nějak se s nimi potýkat. Problémem však zůstává, že i ono samo řešení se pohybuje na úrovni úkolů vědy a techniky. To vede do bludného kruhu záplat a vysprávek nijak neřešících problém v celku.

Heidegger poukazuje na fakt, že je třeba změnit celý způsob vztahování se ke světu. To ale není možné provést z pozice pobytu usazeného ve světě vědy. Není možné se najednou rozhodnout a změnit se, jelikož i tato změna by proběhla pouze „na oko“ a v rámci struktur, které nás stále ovládají. Změna je spíše

dlouhodobějším procesem, na jehož počátku se nyní dle Heideggera nacházíme. Bude třeba vzdát se způsobu, jímž je v současnosti ukazováno bytí a převzít jiný.

V další části se proto snažím ukázat onu rovinu, která vrstvu vědy zakládá, a v níž leží možnost záchrany. Bude zde ukázáno, jak ji Heidegger charakterizuje a také jak tato vrstva umožňuje jsoucnum, aby se uvolňovalo do přítomnosti.

Je třeba mít ale stále na paměti, že ačkoli jsou zde jednotlivá témata probírána odděleně (jinak to vlastně ani nejde), tvoří nerozpojitelný celek. Svrchní úroveň, ve které se setkáváme s věcmi jakožto s věcmi k něčemu, ve které se pohybuje vědecký provoz, je neoddelitelná od té spodní sféry skrytého odkrývajícího bytí, tajemství. Proto, říkáme-li věda, máme vždy na mysli vědu jakožto jeden ze způsobů odkrývání bytí závislém na celku bytí a na specifickém způsobu, jakým se tento celek projevuje. A říkáme-li celek bytí, máme na mysli celek bytí, který se vždy projevuje pouze v jednom způsobu odkrývání, který jeho samotného skrývá.

Není mým záměrem odpovídat na jednu určitou otázku položenou Heideggerově práci. Spíše chci prostřednictvím textu poukázat na to, nakolik Heideggerova filosofie opravdu odpovídá tomu co se s naší civilizací děje.

Ještě bych zde chtěl uvést několik termínů, které se mohou zdát zavádějící a člověku, jenž na ně není upozorněn, mohou splývat s běžnou řečí, je ale třeba mít vždy na paměti, že jsou to Heideggerovy technické termíny a mají jím přesně určený význam. Jsou to: tajemství, pravda, správnost, svět, bytí, přítomnost, dějiny, přítomnění, vědecký provoz, úděl, nic, božské, básnění.

2 Vědecký provoz

2.1 Věda jako způsob myšlení

Na začátek je třeba vytknout rozdíl mezi teoretickým a praktickým způsobem vztahování-se ke světu, tak jak ho podává Heidegger. Člověk je primárně ve světě takovým způsobem, že chápe věci ve svém okolí jako věci k něčemu, jako své možnosti, rozumí jím ve vztahovém celku „za účelem ... kvůli ... aby“ tvořícím svět. Nejedná se pouze o jeden ze způsobů, jakými člověk je, ale o ten základní jak je a jinak být nemůže. Heideggerovo „člověk existuje“¹ v sobě, mimo jiné, ukrývá právě skutečnost, že existuje pouze jakožto zakořeněný do celku vztahů světa, ze kterého se mu ukazují jeho možnosti. To se může odehrávat jenom proto, že člověk chápe původně své bytí jakožto bytí-kvěli, tedy kvůli tomu aby byl. Což se zjevuje oproti neustále přítomné možnosti nebýt.² To ovšem spadá mimo rámec této práce, proto se tím nebudeme hlouběji zabývat.

1 Heidegger's Philosophy (s. 40. a níže)

2 Heidegger's Philosophy (s. 82.)

Teorii Heidegger chápe jako pouhé nahlížení. Důležité je zde slovo *pouhé*, jelikož naznačuje, že teoretickému postoji něco chybí. To, co chybí, je onen horizont světa, ze kterého člověk primárně rozumí všem věcem ve svém okolí, teorie nahlíží věci jako izolované objekty. Je důležité si to uvědomit, jelikož se nám tak ukazuje, že teoretický postoj je postojem odvozeným, sekundárním a jaksi deficientním. To je fakt značně znepokojivý, uvědomíme-li si, jak moc věda ovlivňuje naše životy, a to až do té míry, že se nám snaží říkat, co je skutečné a co ne. Tedy významně se sama snaží modelovat onen významový horizont světa.

Otázka vědy se v Heideggerově podání stává obzvláště naléhavou. Jak uvidíme níže, věda není pouze jednou z lidských činností, jednou ze součástí kulturního provozu³. Naopak, věda je dle Heideggera rozhodujícím způsobem, jak chápeme svět a jak se v něm orientujeme, říká: „Věda je určitý, a to rozhodující způsob, v němž se nám podává všechno co jest.“⁴. Představíme-li si vědu jako moc (toto označení není náhodné, Heidegger sám velice často označuje vědu jako mající moc), pak vykonavatelem této moci je technika, tedy aplikace vědeckého myšlení na nás každodenní život. Díky technice je vědecký způsob chápání světa aplikován v reálu na drtivou většinu lidských činností. Zní to absurdně, cosi, co vzniká, až po té co se vzdáme praktického zacházení z věcmi, nám posléze říká, jak s nimi máme zacházet.

Tíha tohoto tvrzení na nás dopadne v plné síle, uvědomíme-li si, jak věda skutečně proniká veškerými formami našeho vztahování-se k věcem a způsoby, jak organizujeme svůj společný život. Sociologie je schopna, na základě vědeckých metod, odhadnout, a v zásadě i formovat, chování velkých skupin lidí⁵. Slouží tak jako velice silný prostředek těm, kteří zajišťují chod našeho státu, tedy hlavního způsobu veřejné organizace jednotlivých pobytů. Bez ekonomie a jejích metod by v dnešní době nebylo možné udržet stabilitu na vzájemně prorostlých světových trzích. Bez výsledků moderní chemie, která nás ochraňuje před nežádoucími vlivy přírody, by bylo nemyslitelné zajít si do supermarketu nakoupit základní potraviny. Bez lékařství bychom byli jen těžko schopni se dožít tak vysokého věku, očkování se dnes stává obzvláště důležitým v době, kdy moderní dopravní prostředky umožňují přesun množství lidí na velké vzdálenosti. Spolu s tím, tak umožňují i rychlé šíření nemocí, nejsou-li drženy uměle pod kontrolou. Dostáváme se tak do začarovaného kruhu, kdy jsme na vědě závislí už jenom proto, že je potřeba se vědeckým způsobem potýkat s nechtěnými následky její činnosti.

Je zřejmé, že nebýt vědy, celá naše civilizace by se zhroutila ve svých základech⁶. Respektive by nikdy nemohla být vystavena ve své nynější podobě. Je také nepopíratelné, že jsme na vědě a potažmo technice naprosto závislí, věda nám vládne, a to takovým způsobem, že si nedokážeme ani představit jiný způsob, jak

3 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 36.)

4 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 37.)

5 Více. např. Merton, Robert K., Studie ze sociologické teorie

6 Myslím tím samozřejmě západní vědu a západní civilizaci, ty se ovšem v dnešní době zdaleka neomezují pouze na oblasti svého vzniku (západ), ale rozrůstají se po celém světě.

bychom byli schopni být. Souvisí to s tím, co Heidegger označuje jako *facticitu*, tedy zakořenění struktury existence ve světě. Člověk se nikdy nemůže vymanit ze své pozice tady a teď, pouze z této pozice je schopen rozumět svým možnostem. Toto místo není pouze místem prostorovým, ale i časovým, stojíme **zde** v dějinách⁷ a ne jinde.

Je třeba si uvědomit, že příklady zmíněné výše jsou pouze projevy toho, s čím se Heidegger zaobírá, uvažuje-li o vědě. Naše civilizace je postavena na vědě a technice, jelikož nám vládne nějaký specifický způsob myšlení, způsob chápání světa založený na určitém dějinném naladění⁸. Předchozí nabude ještě větší váhy, až bude ukázáno, jak je tento vědecký postoj ve skutečnosti druhotný a ve své podstatě nedokonalý, jak není cestou k pravdě bytí. Což byl donedávna rozšířený názor mezi vědci. Tedy to, že věda postupně spěje k odhalení absolutní pravdy, jednoho absolutního poznání.⁹

Nebudeme se tedy nyní zabývat nějakými konkrétními vědami, ale spíše tímto způsobem myšlení. Jeho kořeny (a tím i kořeny naší civilizace) leží dějinně¹⁰ v počátku řeckého myšlení. Zde byly dle Heideggera zatím nereflektovaně položeny základy bytnosti novověké vědy, a jak uvidíme níže i základy možnosti moc vědy překonat.

2.2 Skutečnost odkrytá vědou

Jak se tento specifický způsob vztahuje ke skutečnosti, respektive, co je pro něj skutečným, tedy tím co stojí za zaobírání? Popišme si to v kontrastu s původním významem přítomného (skutečnosti), tak jak jej viděla řecká filosofie na počátku dějin myšlení a jak ho interpretuje Heidegger¹¹.

Ve slově skutečnost musíme zaslechnout společný kořen se slovem skutek. Ten naznačuje, že skutečné je nějak závislé na skutcích, na činnosti, není tedy čímsi pasivním, co by před námi prostě leželo jako mrtvý objekt. Skutečné se dostává do přítomnosti (přítomní) nějakým aktivním způsobem.

Pokud bychom se drželi vědeckého pohledu, bylo by přítomnění přítomného skutečného závislé na činnosti lidí jakožto poznávajících subjektů, kteří věci vyzdvihují do přítomnosti, tedy do stavu, kdy se nás mohou týkat, kdy jsou nám na blízku a to určitým způsobem, který je pro vědecké skutečné specifický (viz. níže).

Mluvíme-li o přítomném, jako o tom co vyvstává ze skrytosti na základě nějaké činnosti, je třeba se zbavit představy akce a výsledku. Skutečné není výsledkem činnosti, není reakcí na akci, nejedná se tedy o klasické schéma kauzality. Heidegger tuto činnost popisuje jako zhotovování a přivádění sem před nás do

⁷ Srv. Heideggerovo pojetí dějin např. *Věda a zamyšlení* (in. *Věda, technika a zamyšlení* s. 38.)

⁸ O tomto více v II. části

⁹ *Věda a antivěda (kapitola Rozepře o konci vědy, str. 141. - 160.)*

¹⁰ Záměrně se vyhýbám výrazu *historicky*, jelikož historie pro Heideggera není tím samým co dějiny.

¹¹ *Věda a zamyšlení* (in. *Věda, technika a zamyšlení* s. 39. a dále)

přítomnosti¹². Ovšem z poukazem na fakt, že se toto skýtání, předkládání děje samo ze sebe, tedy není odstartováno nějakým vnějším popudem. Jedná se o poskytování výskytu a nezáleží ani tak na tom, jestli jde o sebe-poskytování-si výskytu, nebo poskytuje-li výskyt člověk, jelikož i vyrobené přítomné je v přítomnosti jako něco, co se samo ze sebe předkládá. Dalo by se říci, že přítomné je zde jako nabídka a ne jako něco, co bylo vymáháno. Takto chápané přítomnění skutečnosti je shodné s Aristotelovým pojetím přítomnosti jako *energéia*.

Římané přebrali koncept přítomnosti jako *energéia*, po svém si ho přeložili, a tedy, reinterpretovali dle sebe. Přítomné se stalo výsledkem řetězce příčin a následků. S tím, že za onu prvotní příčinu (*causa prima*), která vše odstartovala, byl ve finále teologií (Heidegger zdůrazňuje, že teologií, ne náboženstvím.¹³) označen bůh. Přítomné se tak podle tohoto pojetí logicky nemůže podávat do neskrytosti samo ze sebe, naopak musí být ze skrytosti něčím vytaženo na světlo. Přítomné dospívá do zajištěné stability (*Stand*)¹⁴ jakožto výsledek předchozího zajišťování.

Tímto pochopením přítomnosti se otevírá cesta pro vědecké chápání skutečného jako předmětu, a předmětnosti jako způsobu jeho přítomnosti. Skutečné se stalo výsledkem před-stavování (*Vorstellen*), tedy doslova nastavování („štělování“) si před sebe. Od takového způsobu chápání skutečnosti se pak odvíjí i způsob jakým věda zachází se svými předměty.

Jak již bylo naznačeno na začátku, teoretický postoj ke skutečnosti se vyznačuje charakterem pouhého nahlížení na vzhled věcí. Tím je míněn onen vzhled, který Platón označuje jako *eidos*, jak se ukáže níže, je však samo pojetí podstaty věcí, jakožto *idea/eidos* jeden z důvodů nastoupení na cestu vědeckého odkrývání.¹⁵ Ve starém řeckém smyslu teorie znamená nezasahující, svým způsobem neúčastněný, pohled na neskrytost věcí. Z novověkého pojetí teorie se ovšem vytrácí onen uctivý odstup, zaznívajících v předcházející definici, který je nezbytnou součástí nahlížení neskrytosti bytí (pravdy). Vědecký předmět, jak jsme se zmínili výše, je jakoby vydobyt nějakou činností. Toto vydobývání je prací (výsledkem provozu) vědecké teorie. Má charakter rozpitvávajícího, nástrahy kladoucího zajišťování skutečného. Takového zajišťování, jehož výsledkem je před nás postavený předmět.¹⁶ Což znamená: Nově objevená skutečnost je důsledně proměřena a zpracována na základě stávajících vědeckých měřítek, aby mohla být nějak uchopena teorií, jež je posléze případně podpořena vědeckým pokusem, nastaveným pro její potvrzení a prováděným v přísně vymezených podmínkách.

Předmět je vytažený ze světa a očištěný od všech vztahů každodenního provozu, což ovšem neznamená sám o sobě, spíše je nám podán, tak jak si to přeje vědecká metoda, tak jak si na něj teorie políčila. Stává se součástí kauzálních vztahů předmětné

12 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 40.)

13 Otázka Techniky (in. Věda, technika a zamyšlení s. 28.)

14 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 42.)

15 Věc (in. Básnický bydlí člověk s. 13.)

16 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 45. - 47.)

přítomnosti, jelikož pouze jako takového je ho věda, v rámci svého systému, schopná uchopit. A jako takový je nám i posléze podán k užívání. Tak jako všechny ostatní předměty, které již užíváme, vždy dokonale zapadne do daných souvislostí. Vezměme si za příklad vzduch. Ten je vědou uchopen jako síla (energie), jsou provedeny určité testy jeho využitelnosti, což posléze otevírá cestu k tomu, aby technika tuto energii mohla vzít a převést na jinou, pro nás užitečnou. Najednou zde stojí větrné elektrárny a vítr už není větrem, tedy živlem, ale jejich pohonem.

Jak Heidegger zdůrazňuje¹⁷, zajišťující zpracovávání skutečného teorií je starověku i středověku naprosto neznámé. Objevuje se až tehdy, kdy je dokončeno oddělení subjektu a objektu. Kdy je v dějinách završen proces zpředmětňování skutečného. Děje se to velice nenápadně, jelikož: „Nejen velké myšlenky přicházejí jakoby na holubičích nožkách, nýbrž ještě spíše a především každá proměna přítomnosti přítomného.“¹⁸

Více se k problému zpředmětňování vrátíme, až se budeme zabývat otázkou techniky, jež s vědou vždy úzce souvisí.

2.3 Metoda

Fakt, že věda nějak zasahuje do přítomného a vybírá si z něj pouze to, co je pro ní vhodné, značí její neschopnost postihnout celek bytí, jímž se zabývá. To plyne z její povahy jakožto jednoho ze způsobů odkrývání, jelikož je totiž bytí odkrýváno různými způsoby, žádný z nich ho není schopen postihnout v celku. Z toho plyne další specifikum vědecké teorie: teorie má charakter oblasti. Tato předmětná oblast je vždy vymezena určitým horizontem, jež je dán konkrétní vědeckou metodou.

Ono hrozivě zasahující zpředmětňování skutečného, jež věda vykonává, funguje tak, že své předměty zařazuje do vždy již předem dané oblasti, ve které se pohybuje, nedává jim prostor, aby se vyjevily samy. V té oblasti pak dává předmět smysl, zapojen do kauzálních vztahů mezi ostatními předměty. Z toho se ukazuje, nakolik je pro vědu důležitý způsob zpracovávání vlastních předmětů, jelikož dle něj se pak také předměty vědě jeví v jejich relevanci. Důsledkem je přednost metody před čímkoli jiným. Výstižně to ilustruje věta, již pronesl Max Planck: „Skutečné je jen to, co se dá měřit“.¹⁹

Heidegger říká, že věda je v pravém smyslu *mathématická*. To neznamená, že by používala výhradně matematické metody. Znamená to, že je schopna pracovat pouze s tím, co může pojmout svoji metodou, tedy s tím s čím počítá jako se svým předmětem. I matematika je *mathématická* v tomto smyslu. Počítá s tím, že v přírodě existují určité vztahy, které lze vyjádřit číselnými výrazy a s nimiž je možné manipulovat na základě číselných rovnic.

¹⁷ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 47.)

¹⁸ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 47.)

¹⁹ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 48.)

Fyzika zase počítá s tím, že v přírodě existují určité navzájem působící síly tvořící základ veškeré dynamiky.²⁰

Pokud se objeví nějaká nová skutečnost, je ihned zapracována do stávající předmětné oblasti. Stane se, že si objevení něčeho radikálně nového vyžádá změnu i samotné předmětné skutečnosti, poupravení jejích kauzálních vztahů, horizontu ve kterém dávají předměty smysl. Což znamená přepracování metody tento horizont vymezující. Stará teorie se pak většinou stává speciálním případem nové²¹.

To ovšem neznamená jakoukoli změnu předmětného charakteru skutečnosti, ten zůstává stále stejný, jelikož jeho změna by znamenala rozvrácení podstaty vědy. Jak Heidegger upozorňuje, čistá teorie je určena předmětností přítomného a jakákoli změna tohoto charakteru přítomnosti by znamenala zrušení vědy, tak jak je dnes provozována. Což je ovšem výhled, ke kterému nás Heidegger nestále směřuje.²²

Charakter teorie jako oblasti vede ke značné roztržitosti vědy. Každé odvětví si z oblasti bytí vybírá, co mu přísluší a proměňuje to v předmětnou skutečnost. Různé vědecké metody chápou jednu oblast bytí různými způsoby. Člověk je tak psychologem chápán zejména jako myslící objekt, pro anatoma je složením kostí svalů a tkání, pro historika dějinně jednajícím jednotlivcem, pro sociologa, svým způsobem bezvýznamná, součást většího vzorku a pro fyzika něčím, co je třeba co nejvíce vyloučit. Toto vědu ovšem nijak neoslabuje, naopak spočívá v tom její síla. Vědci se mohou soustředit pouze na jimi zvolenou oblast a jsou tak schopni v ní dosahovat značných výsledků. Jak Heidegger poukazuje, není vyloučen ani hraniční styk mezi jednotlivými oblastmi²³, je to pravděpodobně proto, že všechny v první řadě vycházejí ze stejného místa a provází je stejný způsob myšlení.

V souvislosti s pojmem předmětná oblast by bylo vhodné si připomenout práci Thomase Kuhna *Struktura vědeckých revolucí*²⁴. Ten zde zavádí pojem paradigmatu, jakožto souboru teorií, postupů a obecně uznávaných výsledků tvořících rámec (chtělo by se říci svět) vědy v té, či oné době. Přistupuje-li vědec k nějakému předmětu, děje se tak vždy v rámci platného paradigmatu. To, na co se Kuhn zaměřuje zejména, je fakt, že čas od času dojde k nějakému výjimečnému objevu, jež už není možné zapracovat do stávajícího paradigmatu, tedy zpředmětnit dle stávající teorie, a dochází k revoluční změně.

Dobře to ilustruje například mechanistické pojetí fyziky a jeho následný rozpad. V newtonovské fyzice vládla snaha převést veškeré dění v přírodě na vzájemné působení sil, klesajících s kvadrátem vzdálenosti na sebe působících těles. To dostatečně fungovalo pro gravitaci, pohyby planet a většinu ostatních problémů, jimiž se tehdejší fyzika zabývala. Bylo možné vysvětlit pozorované jevy a předpovědět jejich chování. Pak ale přichází objev magnetismu a elektrického proudu a ukazuje se, že tyto nelze

²⁰ Fyzika jako dobrodružství poznání (str. 49. - 51.)

²¹ Příkladem může být newtonovská fyzika vs. fyzika relativistická.

²² Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 59.); Věc

²³ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 49.)

²⁴ Kuhn, Thomas, *Struktura vědeckých revolucí*

zasadit do starého paradigmatu, newtonovské paradigma se tak rozpadá a nastupuje nové. Což ovšem neznamená, že by tyto staré teorie přestaly fungovat, stávají se spíše speciálními příklady teorií nových.

Kuhnovo paradigma je v podstatě vymezením oné předmětné oblasti vědy, stejně jako se mění paradigma dochází i ke změnám předmětné oblasti. Vědci sami ovšem nevidí a nechápou vědu jako sérii skoků, ale spíše jako kontinuální vývoj neustálého zdokonalování, jenž má vést k finálnímu a dokonalému poznání.²⁵ To je způsobeno právě charakterem vědeckého skutečného. Jednotlivé pravdy se mohou měnit, ale způsob jakým věda zachází se skutečností zůstává neměnný stejně tak jako samotná její paradigmaticnost. „Čistá teorie je určena předmětností přítomného. Kdyby se vzdala této předmětnosti, byla by popřena bytnost vědy. To je například smysl věty, že moderní atomová fyzika v žádném případě neodstraňuje klasickou fyziku Gallileiho a Newtona, nýbrž pouze omezuje oblast její platnosti.“²⁶ Vědci nemohou opustit svůj způsob přítomnění přítomného, jelikož by to znamenalo podrytí vědy v jejích základech. Proto občas musí dojít ke skoku, v okamžiku kdy se nahromadí problémy plynoucí ze způsobu, jakým věda chápe skutečnost, ten pak změní pouze oblast skutečného, ale zanechává způsob jeho vytváření stejným. Vědci si nemohou všimnout, že došlo k nějaké radikální změně předmětné skutečnosti, v níž se jejich obor pohybuje, jelikož jsou omezeni pouze na pohyb ve své předmětné oblasti a nemohou z ní vystoupit, aby nahlédli to, že se s ní něco děje.

Nyní se ale vraťme k Heideggerovu tázání po bytnosti vědy. Tu lze charakterizovat zdánlivě jednoduchým způsobem: „věda je teorií skutečného.“²⁷ Berme v potaz, že je-li řečeno teorie, myslí se tím teorie ve smyslu, jak byla výše popsána. Stejně tak skutečnost je třeba chápat jako skutečnost vědeckou, předmětnou. Bytnost vědy leží v násilném rozpitvávajícím zajišťování skutečného, jenž je chápáno jako součást kauzálních vztahů světa a které toto zajišťování vyžaduje pro svojí existenci jakožto pomocí teorie zasazeného do dané předmětné oblasti vědy.

Obdobně charakterizuje Heidegger vědecký provoz v přednášce *Co je metafyzika?* pojmy specifického vztahu, určitého postoje a vpádu²⁸. *Vztah* je takový vztah, jenž se obrací k věcem samým, aniž by tedy bral v potaz kontext, ze kterého se podávají. Vědecký pobyt v něm zaujímá určitý pasivní *služebný postoj*, dává věcem prostor, aby se ukázaly samy (jakoby před nimi uctivě couvá). Nic z toho nezní jako předchozí charakteristiky, avšak je tu ještě *vpád* znamenající násilné vpadnutí do světa, nucení věcí k tomu, aby mluvily samy za sebe, což probíhá v iluzi onoho specifického postoje a vztahu. *Vpád* teprve uvádí předchozí na pravou míru a ukazuje nám, že se jedná o jiný způsob, jak postihnout to, co již bylo zmíněno výše.

25 viz. „Teorie všeho“ (Greene, Brian, Elegantní vesmír)

26 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 48.)

27 Viz. Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení)

28 Co je metafyzika? (str. 39.)

2.4 Nenápadný věcný obsah

Pro charakteristiku bytnosti vědy je také důležité to, co Heidegger nazývá „nenápadný věcný obsah, který nejde obejít“²⁹, jemu se nyní budeme věnovat. Svoji důležitost tento aspekt ukáže zejména v další části v souvislosti s pojmem *zamyšlení*.

Jakkoli je věda mocná, je stále závislá. Je zde něco, bez čeho se nemůže obejít (co nemůže obejít). Věda se nikdy nemůže zbavit té oblasti bytí, z níž si vybírá svoje předměty. Tato oblast sama jí zůstává skryta, bytí samo zůstává skryto. Vědecký způsob myšlení má tak pocit, že je tím jediným zdrojem pravdy. Neuvědomuje si nic, na čem by spočíval jako na svém základu, jelikož sám sebe chápe jako základ, nechápe, že právě „nic“ je to nejpůvodnější, jenž vědě vůbec umožňuje být provozována (viz. níže). Věda je stále pouze jedním ze způsobů, jak se odkrývá bytí a je tak na onom bytí závislá. (V další části uvidíme, nakolik se věda pohybuje po povrchu poznání bytí.) Je také zřejmé, že ačkoli si věda klade nárok na absolutní poznání, nemůže ho nikdy dosáhnout, jelikož, jak se ukazuje, je pouze jedním ze způsobů odkrývání bytí. A nutno podotknout, že jedním z deficientních způsobů. O to je hrozivější, že se jí řídíme ve veškerém našem konání.

Fyzika jakožto věda o přírodě se tak nemůže obejít bez přírody jako zdroje svých předmětů, psychologie se nemůže zbavit člověka, stejně tak jako lingvistika se neobejde bez řeči. I když někdy samy budí dojem, že by se bez oblastí bytí, v nichž se zakládají, obešly. Například fyzika sice vychází z přírody, ovšem laboratorní prostředí, v němž jsou prováděny pokusy se jí v zásadě snaží eliminovat a konstruuje ji znovu, uměle, pouze za účelem experimentu. Tak se jí sice nevyhne, ale iluze nezávislosti a absolutní libovůle je dokonalá.

V Heideggerově formulaci se však skrývá ještě víc, než bylo zmíněno. Jak již bylo řečeno, jelikož si věda vybírá z přítomného pouze v rámci své předmětné oblasti, nikdy se nemůže vztáhnout k celé oblasti bytí z níž pramení. Zde se ukazuje druhý aspekt oné nemožnosti obejít. Věda není schopna celkového pohledu na bytí, jehož vybranou částí se zabývá, a na níž je závislá. Jelikož se vždy již vztahuje pouze k té části, již si označila jako relevantní, nic jiného pro ni není.

Nejde o to, že by věda nechápala, že je zde něco, co jí stále uniká a brala to jako svůj deficit. Spíše to vůbec nebere v potaz, nic takového pro ni neexistuje. Je zde pouze to co si sama vymezila a nic jiného není a ani být nemůže. To souvisí s tím, co bylo zmíněno výše. Pokud se objeví něco nového, je to zpracováno tak, aby se to ukazovalo jako vycházející z oné vymezené oblasti, jelikož je nemyslitelné, aby se to vyskytovalo mimo ni. Nic jako „mimo vědu“ prostě neexistuje a tvrdí-li někdo, že ano není vědeckým provozem respektován, a tím pádem na něj celá společnost pohlíží jaksi „mezi prsty“.

Ukazuje se, že vědě vládne něco, co není v její moci, co její moci neustále (z její povahy) uniká. Tento věcný obsah, jenž

²⁹ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 54.)

vědě vládne a který nejde obejít, je zároveň nenápadný, věda o něm totiž ani neví. Je před ní skryt díky způsobu, jakým věda se skutečností zachází. Tím, že si z ní vybírá to, co potřebuje, tím, že jí klade nástrahy, tím, že jí uctivě nenaslouchá, nebude nikdy schopna nahlédnout více, než si sama předsevzala.

Proto také věda nebude nikdy schopna nahlédnout svou vlastní bytnost. To by vyžadovalo možnost vystoupit ze sebe samé a pohlédnout na sebe z venku. Toho není věda schopna. Ta která konkrétní věda může mluvit pouze svým vlastním jazykem a tedy, pokud by se pokoušela postihnout svojí bytnost, byla by toho schopna pouze prostřednictvím své metody. A tak platí, že: „Fyzika jakožto fyzika nikdy nemůže činit žádné výpovědi o fyzice. Všechny výpovědi fyziky hovoří fyzikálně“.³⁰

Heidegger také poukazuje na skutečnost, že důvod této skrytosti základu vědy nespočívá zdaleka v tom, že by se o vědě málo přemýšlelo.³¹ Poslední dobou se naopak velice často mluví o krizi moderní vědy a jsou podnikány snahy, jí znovu a znovu promýšlet. Toto promýšlení ovšem probíhá vždy již na půdě vědeckého myšlení. Tato krize sice přesahuje krizi metody nebo základních pojmů, stále se však jedná o jakési neurčité znepokojení, jehož podstatu není možné zachytit. Bytnost vědy a spolu s ní onen nenápadný věcný obsah zůstávají stále nepovšimnuty. Což je ostatně jednou z jejich důležitých vlastností, až by se dalo říci, že bytnost vědy je taková jaká je do té doby, dokud zůstává nepovšimnuta. Snahou na ni poukázat a těžít z toho, se budeme zabývat v další části pojednávající o zamyšlení.

2.5 Technika

Nyní se můžeme obrátit k dalšímu tématu úzce souvisejícímu s otázkou vědy. A to k technice. Uvidíme, že ta je v zásadě založena na bytnosti vědy a na stejném způsobu přístupu k věcem. Bylo-li ze začátku zdůrazněno, že věda má moc a její moc se stále více rozrůstá, bylo tím myšleno, že se tak děje zejména pomocí techniky. Technika umožňuje užití vědeckého způsobu přemýšlení o světě i na ty nejběžnější každodenní problémy. Uvidíme, že se to netýká pouze aplikací vrcholných vědeckých poznatků, ale i našich každodenních problémů a způsobů, jak k nim přistupujeme. Zejména před ní Heidegger neustále varuje, je třeba jí mít pod kontrolou a nedopustit, abychom se nechali kontrolovat my jí, což se ovšem svým způsobem již děje (viz. níže).

Cestu bytnosti moderní techniky připravila novověká věda. Zjednávající způsob odkrývání figuruje už v její bytnosti, jak jsme se zmínili výše. Stejně tak se zde objevuje i předpoklad člověka jakožto toho, kdo by měl odkrývání provádět. Příroda nám totiž přece pravdu neprozradí sama, spíše před námi svá tajemství skrývá a je proto třeba, jí klást nástrahy. Není ovšem pravdou, že by moderní technika byla nástrojem vědy v podružném postavení, je

³⁰ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 55.)

³¹ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení s. 56.)

to spíše právě naopak. Moderní technika vědu využívá. Věda sice připravila technice cestu, ale nyní se nachází pod její nadvládou.³² Věda slouží technice, aby mohla postupovat dále a dále a zvládala dosahovat obtížnějších účelů. Přestává ji hnát touha po poznání a dobrodružství, je vedena technikou a potřebou lepších a výkonnějších strojů.

Technika je ta oblast, ve které se potýkáme s věcmi našeho každodenního světa, onoho horizontu možností, ve kterém se vždy nacházíme. Saháme po ní, když potřebujeme něco s jistotou vyrobit, opravit, vyzkoušet a nezáleží na tom, zda se jedná o boty nebo obchodní centrum. Potřeba techniky pramení z bezprostředního světa naší každodenní existence, jejíž Heidegger nazývá slovem *Umwelt*. Je to naše nejbližší okolí, ve kterém máme potřebu zvládat věci.³³ Heidegger používá pro ilustraci tohoto světa přirovnání k dílně malého řemeslníka. Vznikají zde problémy, které je třeba řešit, nacházejí se zde nástroje k práci. Chodí sem lidé, se kterými jsme z nějakých důvodů v kontaktu.

Tak jako věda pramení z teoretického postoje, pramení potřeba techniky z postoje praktického, z potřeby zacházet s věcmi. Neznamená to, že by technikou byly myšleny ony konkrétní nástroje po nichž saháme, potřebujeme-li pomoci. Je tak spíše opět označen určitý, z nějakého důvodu s něčím zacházející, způsob rozumění světa.

2.6 Kauzalita

Technika, jak je chápána svým povrchním určením, slouží jako prostředek k nějakým účelům. Je to konání člověka. Patří do ní jak zacházení s věcmi, výroba nástrojů, tak i celý způsob myšlení, který toto umožňuje, tedy i potřeby a účely, které jsou původem těchto činností. K technice tedy dle Heideggera nenáleží pouze počítač jako přístroj, umožňující mi efektivněji napsat tuto práci, ale i vůbec potřeba psát ji efektivněji a jednodušeji. Pokud by nebyla napsána na počítači, nebylo by možné jí editovat šířit a uchovávat s takovou efektivitou. Ona potřeba efektivity také náleží k projevům techniky.

Technika zachází se zařízeními za nějakým účelem, takto se i ona sama stává zařízením (instrumentem) sloužícím ke splnění cíle. Takto neautenticky pochopená technika má dle Heideggera Antropologicko-instrumentální charakter. Je stanoveným prostředkem sloužícím k nějakému, člověkem určenému, účelu.

Zde se nám začíná rýsovat jakási první, zatím povrchní snaha o zachycení techniky. Instrumentální pojetí techniky je sice správné, ale jak Heidegger zdůrazňuje, nepostihuje bytnost techniky zcela.³⁴ Přesto je však je třeba od něho začít jako od něčeho, co je zřejmé a nablízku, abychom se posléze mohli vydat dále³⁵. Pokusíme se tedy nyní proniknout hlouběji do onoho

³²Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení s. 23.)

³³Heidegger's Philosophy (s. 95. a níže)

³⁴Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 8.)

³⁵Takhle v zásadě funguje celá Heideggerova filosofie. Začíná tím nejbližším a

instrumentálního. A to nejprve takovým způsobem, jak by bylo chápáno řeckým myšlením. Posléze se stejně jako v případě vědy odkážeme k tomu, jak se moderní pojetí instrumentality a potažmo techniky liší od onoho řeckého. Uvidíme, že zde jsou značné paralely s otázkou vědy.

Instrumentum, tedy nástroj je prostředek sloužící člověku ke splnění nějakého účelu. To se neděje samovolně, ale je zřejmé, že zde musí být nějaký popud, díky němuž vznikne potřeba dosažení účelu. (Nutnost napsat bakalářskou práci, bez nutnosti plýtvat papírem.) Tím se nám ukazuje hlubší rovina této instrumentality spočívající v kauzalitě, tzn. Je zde vždy nějaká příčina, jenž vytvoří situaci, na kterou je třeba reagovat. Například změna přírodních podmínek, na niž je třeba reagovat. Kauzalita znamená pro dnešní vědu pouhou následnost příčin a následků, pro řecké myšlení měla ovšem hlubší význam.

Ve starověkém myšlení je kauzalita chápána jako základ přicházení věcí do přítomnosti, ovšem zatím ještě ne ve vědeckém smyslu zmíněném výše, tedy skutečné se nestává skutečným, tak že je zařazeno do kauzálního celku, i když je zřejmé, že základ vědeckému myšlení je zde již položen. Komplex kauzality se dělí do čtveřice různých příčin tvořících celek přivádějící věc do neskrytosti světa. Je zde *causa materialis*, *causa formalis*, *causa finalis* a *causa efficiens*.

Rozeberme si je nyní podrobněji: *Causa materialis* znamená látku, ze které je např. věc vyrobena (nemusí se ale nutně jednat o člověkem zhotovenou věc), tedy může to být dřevo, z něhož je vyřezán stůl; *Causa formalis* znamená formu, tedy tvar, jež látka nabývá (tento tvar by se dal ztotožnit s Platónovým pojmem *eidos*). V případě stolu by to byl prostě tvar stolu, tedy co se nám ihned vybaví, když se řekne stůl. Nemusí se jednat o jeden konkrétní, jde spíše o tvarovou „stolovitost stolu“; *Causa finalis* je účelem, tedy důvodem proč vůbec něco takového dávat dohromady. V případě stolu je to potřeba sedět za ním a psát, případě jíst u něj atd. Tedy, není to pouze účel, cíl. Tato *causa* jakoby zasazuje předmět do jeho kontextu a tak ho završuje; *Causa efficiens* by se dala vyložit jako „uskutečňující účinek“. V případě stolu by to byl řemeslník. Tato *causa* pojímá všechny předchozí v jednotu a dává tak vyvstat jejich výsledku. Ve středověkém myšlení byla tato brána jako výše postavená oproti ostatním třem.

Tím sice byla vysvětlena struktura příčinnosti, ale, jak Heidegger poukazuje³⁶, stále to nestačí. Nic nám to neříká o základu příčinnosti samé, tedy o tom, co je to příčina (To je otázka, v dějinách západního myšlení nepovšimnutá.), s ní je vždy již počítáno jako s něčím, co není třeba dále reflektovat. Struktura kauzality tak zůstává založena jen velice temně.

V dnešní době je *causa*/příčina chápána jako něco, co něco uskutečňuje (viz. vědecký pojem skutečnosti). Řeckým myšlením byla však chápána spíše jako něco zaviňujícího, co má na něčem svou vinu. Tedy vztáhneme-li to na předchozí strukturu, tak: Dřevo je vinno na stole stejně tak jako tvar stolu, i jeho potřeba (viz.

postupuje hlouběji k bytnostem.

³⁶ Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 9.)

výše). Tyto tři druhy zavinění jsou pak svedeny dohromady vinnou řemeslníka. Důležitý je také pohled z druhé strany, který by neměl být opomenut: Stůl vděčí dřevu, tvaru, potřebě i řemeslníkovi.³⁷

Mluvíme-li o zavinění a vděčnosti, je třeba ta slova chápat jako zbavená veškerých morálních příznaků. Vina zde není označením něčeho špatného, násilného. To co ony čtyři způsoby zavinění dělají je to, co jsme si již výše popsali jako skýtování výskytu, poskytnutí výskytu. Tzn. Není takto přiváděno pouze něco, co bylo vyrobeno člověkem (případně vybásněno básníkem), ale i něco co se skýtá samo ze sebe, tedy ve smyslu sebe-poskytnutí-si výskytu. Toto skýtování výskytu znamená přinášení do neskrytosti, tedy do oblasti pravdy (*alethéia, Wahrheit*). Až po té, co je něčemu takto poskytnut výskyt, po té co je přivedeno do oblasti pravdy, tedy oblasti kde se nám může jevit, je možné to nějakým specifickým způsobem uchopit.

Najednou se nám tak ukazuje, v čem leží podstata techniky. **Technika je jedním ze způsobů vynášení do ne-skrytosti**, je způsobem odkrývání a tak i jednou z oblastí pravdy. Slovo *techné* se v řečtině nevztahuje pouze na řemeslnou výrobu, ale i na umění. Tedy i na básnění, jež Heidegger v souvislosti s odkrýváním bytí neustále zdůrazňuje a klade do kontrastu s běžnými způsoby odkrývání pravdy (jako je např. Ten Vědecký)³⁸.

2.7 Moderní technika

Vše, co bylo zmíněno výše, se týkalo techniky v jejím původním pojetí, v jehož světle se nám technika ukázala jako jeden ze způsobů odkrývání pravdy. Nyní se ale podívejme, co se s tímto způsobem přinášení do neskrytosti stalo v rámci moderní techniky založené na přírodovědě. I nyní stále přetrvává onen odkrývající charakter, ale způsob toho odkrývání se značně změnil.

Moderní technika odkrývá vymáhajícím zjednávacím způsobem, což plyne z výše zmíněných charakteristik vědeckého provozu. Technika ještě dále posunuje způsob vztahování se ke skutečnosti. Skutečné pro ní není jako předmět, ale jako nějaký zjednaný stav užitečný k něčemu. Vše, s čím se technika zabývá, je stanoveno k něčemu. Například: Krajina je stanovena jako zdroj surovin; Vzduch je stanoven jako zásoba kyslíku; Řeka je stanovena jako pohon elektrárny, ale i jako atrakce pro turisty. Vše je chápáno jako něco zde přítomné pro něco. Vzduch je pro dýchání, železo je pro kutí, les pro dřevo. Člověk je zjednan jako dělník, volič, konzument reklamy. Způsob přítomnosti, jenž byla takovými zjednávacím způsobem zajištěna, nazývá Heidegger *Bestand*³⁹.

Ještě původněji, než je stanovena veškerá příroda, je stanoven i člověk. Je stanoven jakožto zjednávací, je na něm vymáháno aby vymáhal, jelikož to je jediný způsob, jak je možné v dnešní, na vědě a technice založené civilizaci fungovat. Člověk je tak technikou vynášen do neskrytosti jako zjednávací. Jako

³⁷ Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 10. - 11.)

³⁸ Viz. Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk)

³⁹ Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 16.)

tvor užívající nástroje, proto aby se mu lépe žilo, respektive, aby mohl žít vůbec, aby mohl vůbec být člověkem. Nachází se pod vládou údělu (*Geschick*). Tento úděl není tvořen technickými nástroji, ale je to způsob odkrývání, založený v bytnosti vědy, jenž techniku zakládá a člověka nutí k tomu, aby jí užíval jako jediný způsob zacházení se světem, Heidegger ho nazývá *Gestell*. „V *Gestellu* se uděluje neskrytost, v souladu s níž práce moderní techniky odkrývá skutečné jako použitelný stav“.⁴⁰

Charakter *Gestellu* sám o sobě se před námi skrývá, neuvědomujeme si, že my sami jsme zjednávaní. A stále se těšíme představě toho, jak jsme svým rozumem byli schopni vyhrát nad krutou přírodou s svázat ji v náš prospěch, nechápeme ale, že my sami jsme svázáni k tomuto svazování. Onen hrdý pocit vítězství je toho jenom důkazem. Chápeme se jako předurčené k vítězení nad přírodou, proto je každá známka pokroku důvodem k hrdosti.

Bytnost techniky tedy leží v *Gestellu*, co ovšem onen *Gestell* znamená? Co je *Gestell* jako takový? *Gestell* je v pravém smyslu úděl. Úděl (*Geschick*) posílající (*schicken*) člověka na nějakou cestu odkrývání. Člověk se vždy nachází na cestě odkrývání, jelikož vždy nějak odkrývá skutečnost okolo sebe, aby si z ní mohl brát své možnosti. *Gestell* je pak pouze jedním z možných údělů, nikoli tedy tím jediným možným, jak se nám může pod jeho vládou zdát.

Problémem *Gestellu* stejně tak jako jakéhokoli jiného údělu je to, že se na jeho cestě může neskryté ukazovat chybně. Člověk, veden touto cestou, se může mýlit. Tím není myšlena nějaká nesprávnost, ve smyslu špatného výsledku, ale pomýlení ve smyslu celkového přístupu k věcem. I pod vládou pomýleného údělu se člověku může zdát něco jako správné. Správné ale neznamena pravdivé. Omyl, který leží v *Gestellu*, spočívá v tom, že člověku připadá jeho postavení jaksi výsostné. Připadá mu, že „existovat“ se rovná „být dílem člověka“.⁴¹ To vede k tomu, že máme pocit, že jsem obklopeni pouze našimi výtvoři. A tak můžeme se vším manipulovat a měnit to k našim vlastním potřebám, máme pocit, že nám byla dána moc, jenž musíme využívat, jelikož pouze tak se dá dosáhnout pokroku.

Každý úděl automaticky zabraňuje jakémukoli jinému údělu, aby se projevil. Připadá nám tak vždy, že pravda je jenom jedna a to ta naše. „*Gestell* zastiňuje lesk a vládu pravdy.“⁴² To co chce Heidegger říci je, že nebezpečí neleží v technice jako způsobu odkrývání pravdy, ale spíše v *Gestellu* jako v tom, co ovládá bytnost techniky. Jak se ale ukáže v další části, v *Gestellu* neleží jenom nebezpečí, ale zároveň v něm spočívá možnost záchrany.

2.8 Realita

⁴⁰ Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 16.)

⁴¹ Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 26.)

⁴² Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení str. 27.)

Vědě a technice se věnuje značná část Heideggerovy práce v období po sepsání *Bytí a času*. Téměř v každé přednášce nalezneme nějakou narážku a hlavně varování. Je třeba si uvědomit, že to, co se nám Heidegger pokouší zprostředkovat, není jenom jeho způsob pohledu na člověka a svět, tedy jenom nějaká další metafyzika. V těchto pozdějších přednáškách je cítit velice silný varovný signál. Heidegger si všímá, nakolik věda a technika ovlivňují naše životy a pouští se do hloubky, aby pochopil jak fungují a našel zde možnost nápravy.

Nutno podotknout, že v jeho době se nemluvílo a životním prostředím, o zneužívání planety člověkem, o nesmyslném a slepém pokroku jako teď. Ale Heidegger již nebezpečí vidí a chápe, že je třeba se změnit, resp. tvrdí, že změna přijde, jelikož i to vychází z povahy doby v níž se právě nacházíme. Zapůsobil na něj zejména konec druhé světové války a úspěšné pokusy při sestrojování atomové pumy. V ní vidí hlavní hrozbu, je zde triumf vědy v područí techniky schopný vyhladit člověka. Což nejsou jen plané nadnesené obavy. Např.: Když USA roku 1954 testovali vodíkovou bombu, dosáhli síly výbuchu 15 megatun TNT, což je na samé hranici toho, aby byla spuštěna štěpná reakce v atmosféře, což by znamenalo konec života na zemi.⁴³ I takové možnosti má dnešní technika. Po testu bylo kontaminováno území o rozloze 570 000 čtverečních mil, to je ekvivalentní zničení života na 1% povrchu planety.⁴⁴

Pokusme se nyní, ukázat si, nakolik se to, co Heidegger tvrdí, opravdu projevuje v našem každodenním světě. Je zřejmé, že společností prochází poslední dobou vlna znepokojení pramenící z uvědomení si, v jaké jsme se octli situaci. Za posledních padesát let vzniklo nepřeberné množství ekologických organizací, humanitárních nadací, i mezinárodních smluv, které mají za úkol řešit problémy způsobené vědecko-technickým pokrokem.⁴⁵

Problémem vědecko-technického přístupu ke světu je, (jak plyne z výše zmíněného) že není schopen brát ohled na jiný způsob vidění, není schopen ze sebe vystoupit a pohlédnout kriticky na svoje dílo. Jak již bylo řečeno, každá cesta odrývání totiž zahlazuje ty ostatní. Když se vyskytne nějaký problém, ihned se vědecky zanalyzuje a jsou vybrány vhodné technické prostředky pro jeho řešení, samozřejmě s přihlédnutím na celkovou cenu, fakt, že problém byl způsoben přesně takovýmto přístupem k řešení nějakého jiného problému, je v dané situaci irelevantní. Například snižování emisí skleníkových plynů se řeší v současné době podporou znovuoživení výroby jaderné energie⁴⁶, tedy bezprostřední riziko vzniklé následkem hrubého zneužívání přírody se řeší způsobem, vzniklým ze stejného způsobu chápání, jenž se momentálně zdá méně škodlivý, dlouhodobé dopady jsou však zanedbávány. Skutečnost, že nejlepším řešením by bylo snížení spotřeby energie, je pak naprosto ignorována.

⁴³ <http://www.reflex.cz/Clanek25318.html>

⁴⁴ Server idnes.cz

⁴⁵ <http://www.zacatek.cz/katalog/www/institute/humanitarni-organizace/>

⁴⁶ viz. Konference Evropského společenství pro atomovou energii 2006

To, že věda vytahuje své předměty z kontextu jejich bytí a zkoumá je izolovaně, vede k tomu, že nejsme schopni promýšlet dlouhodobé a nepřímé následky našeho pokroku. Případně jsme schopni si je uvědomit, ale nebereme je v potaz, jelikož se nezdají v daný okamžik natolik důležité, aby byly schopny nás zastavit, či jenom zbrzdit. Uvědomme si jenom, jak dlouho trvá, než přestane být jaderný odpad nebezpečný, jsou to desítky tisíc let. Zatím se pro něj vytvářejí bezpečná úložiště a předpokládá se, že někdy v budoucnu bude možné ho znovu využít.

Jakožto zjednaní ke zjednávání si nedokážeme představit, že nejlepším řešením by bylo zvolnit tempo a zamyslet se. Je totiž naprosto nemyslitelné, abychom se vzdali toho, co již bylo vydobyto. Kdo z nás si dokáže představit život bez moderních komunikačních prostředků, bez automobilů, vlaků, bez návštěvy kina ... atd. To vše jsou úspěchy a vítězství vědy a techniky nad přírodou, proč se jich tedy vzdávat, proč ubírat vědě její přední místo, když vše tak krásně funguje ... ?

Přesto, nic není tak světlé jak se zdá. Že je něco v nepořádku lze vyčíst i z následujících faktů: Od roku 1950 došlo k významnému ekonomickému růstu a světová produkce zboží a služeb vzrostla sedmkrát. Během téže doby, se pětkrát zvýšilo množství ulovených ryb a vyrobeného masa, zatímco světová populace se pouze zdvojnásobila. Stejně tak se znásobily požadavky na energii. Spotřeba ropy vzrostla sedmkrát a emise kysličníku uhličitého, hlavní příčina globálního oteplování, se zvýšily čtyřikrát. Od roku 1900 stoupla šestkrát spotřeba pitné vody, zejména pro zemědělské účely. A přesto 20 % světové populace nemá přístup k pitné vodě, 25 % je bez elektřiny, 40 % nemá sanitární zařízení, 842 miliónů lidí trpí podvýživou a polovina lidstva žije za méně než 2 dolary denně. Jinými slovy, pětina světové populace žijící v průmyslových zemích nadbytečně spotřebovává a vyrábí a vytváří masivní znečištění. Zbylé čtyři pětiny žijí v rozvojových zemích a většinou v chudobě. Aby tito lidé uspokojili své potřeby, velice zatěžují přírodní zdroje Země, způsobují stále zhoršování ekosystému naší planety a snižování zásob pitné vody, vody v oceánech, plochy lesů, vzduchu, úrodné půdy a otevřeného prostoru.⁴⁷

Proto abychom viděli, nakolik jsme v zajetí techniky, nemusíme chodit moc daleko. Stačí si uvědomit jakým způsobem žijeme. Ráno vstaneme, vzbuzení budíkem, o kterém většinou ani nevíme, jak funguje. Sníme snídaní koupenou v obchodě a připravenou ze surovin, které byly pečlivě vybrány, vydobyty ze země, zpracovány stroji, poté zakonzervovány a dopraveny na pulty obchodů. Poté musíme pracovat, jelikož jsme zjednaní k tomu, abychom produkovali, případně se na produkci alespoň podíleli. Strávíme většinu našeho dne tím, že se potýkáme s přístroji jejichž účelům rozumíme, ne však už jejich původu. Vše nám přijde absolutně normální, jelikož všichni ostatní dělají totéž. Ostatní lidé se dokonce v průběhu našeho pracovního dne mění také v pouhé nástroje, každý je zde kvůli něčemu. Kolega sdílející se mnou

⁴⁷ www.yannarthusbertrand.org

kancelář není osobou stejného charakteru jako já, ale je to člověk, jenž zde slouží jako pomoc, když něco potřebuji, odvádí zde svoji práci a je mi k dispozici.

Jak je to ale možné, že se necháváme ovládat technikou, aniž bychom si toho všimli? Vychází to z charakteru lidské existence. Člověk totiž chápe svět okolo sebe primárně na základě struktury „kvůli“⁴⁸. Rozumí věcem okolo sebe jako svým možnostem. Neustále se vrhá do svých možností a předjímá si je jako něco, co by mohlo být kvůli Děje se tak z určitého místa ve kterém se vždy nachází a nemůže se z něj vyvázat. V tomto vrhání-se do svých možností spočívá nebezpečí, že jim člověk propadne a je jimi lapen. Přestane pak chápat věci na základě své primární možnosti být, a začne si rozumět sekundárně z věcí okolo sebe.

To se přesně děje v technice. Člověk nechápe techniku jako svůj nástroj. Začíná sebe chápat na základě techniky, což zachází až tak daleko, že přistupujeme ke zkoumání možností technických úprav našeho vlastního genetického kódu, takovýto bludný kruh pak není jednoduché prorazit. Člověk je vždy nejprve nějak naladěn ke světu a na základě tohoto naladění mu rozumí⁴⁹, Heidegger mluví o dějinných naladěních určujících způsob, jak ke světu⁵⁰ přistupují jednotlivé epochy dějin.⁵¹ Naše současná civilizace je naladěna takovým způsobem, jenž umožňuje propadání technice. O tom ale více až v další části.

Zatím jsme si popsali jak funguje současný technický provoz nesený vědeckou myšlenkou a vědu užívající jako svůj nástroj. Naznačili jsme si, že v tomto provozu spočívá značné nebezpečí, pokud nedojde ke změně. V další kapitole se budeme zabývat onou změnou a tím co zakládá její možnost tak, jak o ní mluví Heidegger.

3 Základ a zamyšlení

3.1 Problém

Jak bylo zřejmé z minulé části, Heidegger věnuje značnou část svého úsilí, v období po *Bytí a čase*, kritice vědeckého způsobu uvažování tedy způsobu, jenž je pro celou naši civilizaci příznačný, a snaží se nás zároveň varovat před následky, pokud se jím i nadále necháme slepě ovládat. Je třeba si ovšem uvědomit, že to, co nám Heidegger předkládá není pouze kritika, ale snaží poukázat (a to zejména) i na východisko. Dalo by se říci, že veškerá jeho kritická práce vzniká pouze jako podklad pro to, aby mohl rozvést myšlenku změny. Aby poukázal na druhou alternativu

⁴⁸ Heidegger's Philosophy (s. 42.)

⁴⁹ Heidegger's Philosophy (s. 76.)

⁵⁰ Resp. jak je v nich odkrývána pravda bytí.

⁵¹ Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost; str. 48)

respektive, aby poukázal na to, co se skrývá pod povrchem, jako na to, v čem se spočívá možnost změny.⁵²

V celé své práci vychází vždy z toho, co je zřejmé a sestupuje k tomu nezřejmému skrývajícimu se v podloží. Proto také začíná popisem podstaty vědeckého a technického provozu, aby mohl posléze poukázat na to, co se díky nim schovává. A to ne proto, že by bylo jimi schválně zakryto, ale skrývá se to ze své podstaty. Zůstává to skryto, jelikož věnujeme pozornost pouze jednomu z jeho projevů a celek nám uniká (viz výše).

Heidegger říká, že v bytnosti moderní vědy a techniky neleží jenom velké nebezpečí, ale i možnost záchrany.⁵³ Jen je třeba tuto bytnost zahlédnout. Což je přesně to, o co se snaží ve svých přednáškách o vědě a technice. Proto mu také nejde o to čtenáře vést tak říkajíc za ruku k výsledku, ale klade na něj úkol ne jenom porozumět textu, ale prožít si zážitek objevu toho, v čem spočívá bytnost vědy.

Ukazuje nám, že to, co technika založená na vědě z povahy své bytnosti dělá (tedy jak bytuje/bydlí), je určitý způsob odkrývání pravdy bytí, způsob vytahování do neskrytosti. Jak bylo zmíněno v minulé části jedná se o způsob svérázný a značně omezující možnosti poznání pravdy, jelikož je schopný pohybovat se pouze v hranicích, které si předem určuje, a nemůže se tak bytí otvírat v odpověď na jeho volání.

Pokud si toto uvědomíme, zjistíme, že to nemůže být jediný způsob odkrývání pravdy bytí. Musí zde existovat ještě jiný, daleko autentičtější, takový, jenž se bytí odevzdává a nechává se jím vést. K němu se lze dostat jediným způsobem a to prostřednictvím zamyšlení. Význam odkrývání bytnosti vědy a techniky spočívá v tom, že ukazuje něco co, je jimi zakryto, pokud se pohybujeme v jejich rámci. Jak Heidegger říká, toto tázání je důležité v tom, že poukazuje na něco „co je hodno otázky.“⁵⁴

To neznamená, že by se to jevilo jako nějaký problém, jež je třeba analyzovat a rozřešit, tedy rozpitvávajícím způsobem zpředmětnit. Zasadit do celku skutečnosti tak, aby nebyl již více problémem. Znamená to spíše, že se nám ukáže něco, co není možné řešit takovýmto způsobem, ukáže se cosi, čím je třeba nechat se vést a nechat si v zamyšlení ukazovat cestu. Podívejme se tedy na to, co nám Heidegger zprostředkovává z několika úhlů pohledu.

Zamyšlení se ukáže obzvláště důležitým, uvědomíme-li si, že Heidegger nejen předvádí kritiku vědy a pomocí ní alternativní cestu, ale tvrdí také, že jsme se dostali do určité dějinné etapy, kdy končí vláda vědeckého způsobu odkrývání a měla by nastat doba zamyšlení. I když si zatím nikdo z nás nedokáže představit, jak by tato vypadala, jelikož se nacházíme na vědecké cestě odkrývání a podstata té nové cesty je nám skryta.

Věda nejprve vzniká z filosofického údivu, posléze však přebírá hlavní roli a proud filosofie se do ní rozplývá. Jak říká Heidegger metafyzika se na svém konci usebrala do svých krajních možností. Neznamená to tedy, že by byla u konce s dechem, ale

⁵² Viz. Věda, technika a Zamyšlení; Básnický bydlí člověk;

⁵³ Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení; str. 28.)

⁵⁴ Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení; str. 48.)

rozplynula se do jednotlivých věd.⁵⁵ Ty po ní převzaly zájem o jednotlivé oblasti jsoucna.

Ve dvacátém století se pak proces završuje definitivně tím, že se pozitivistická věda snaží vymezit oproti metafyzice jako něčemu nežádoucímu, něčemu co je třeba z vědeckých kruhů vymýt, jelikož do vědeckého provozu patří pouze to, co lze bezprostředně pozorovat a ověřit. Tento přístup pak výrazně ovlivňuje další chápání vědy, dokonce i Einsteinova teorie relativity byla zprvu přijímána poněkud vlažně zejména proto, že nebylo možné přímo otestovat její výsledky. Relativita času a prostoru se zdála spíše metafyzickou myšlenkou, než vědeckou.⁵⁶

Heidegger naznačuje, že pro myšlení nastává konec jedné etapy a ono stojí před novým úkolem. Tímto úkolem je příprava na druhé období, proto ho Heidegger nazývá přípravným myšlením⁵⁷, v kontrastu s myšlením ustanovujícím.

Ono přípravné myšlení by se mělo obrátit zpátky⁵⁸ k počátkům filosofie. Pro novověkou filosofii bylo podstatné volání po věci samé. To, co je důležité pro přípravné myšlení, však není toto volání, ale spíše to, co ho vůbec umožňuje. Je to určitý jas umožňující spatřit věci samé. Tento jas je umožněn nějakým otevřeným polem, jež Heidegger nazývá světlinou⁵⁹.

Světlinu přirovnává ke světlině uprostřed lesa k místu, které samo o sobě není zdrojem světla, ale pouze na jehož místě se může něco jako světlo, nebo i stín vůbec odehrávat. Tedy na poli takovéto světliny se může odehrávat odkrývání a zároveň skrývání bytí. Je to oblast, která je základem možnosti pravdy, ale i nepravdy, v její sféře se děje jakákoli souvislost myšlení a bytí. Jde tedy o oblast tvořící podklad **jakémukoli** přemýšlení o světě. Tato světlina byla již zahlédnuta na počátku řeckého myšlení ve formě *alétheia*. Byla ovšem filosofií přehlédnuta.⁶⁰

Tato *alétheia* má dvojí charakter, je odkrývající, ale zároveň se v tomto odkrývání sama skrývá a zůstává tak nepovšimnuta. Tak Heidegger vysvětluje i fakt, že byla generacemi filosofů přehlížena. Ti se věnovali pouze onomu již odkrytému (tedy jsoucnu), ale ne tomu co samo odkrývání vůbec umožňuje. Úkolem myšlení tedy nyní je navázat na to, co bylo zapomenuto, a pokusit se to znovu nahlédnout. Jedině tak bude možné postoupit dál do další etapy. Vykročit na novou cestu odkrývání.

V následujícím textu si ještě rozebereme, co je ona světlina a ukážeme si podrobněji její skrývající-se charakter. Poté si ukážeme, jak vypadá zamyšlení, jenž je dle Heideggera novým vykročením na cest. Je ovšem třeba znovu připomenout, že je v silách člověka nacházejícího se na naší cestě odkrývání pouze poukázat na to, co je hodno otázky, což je významem přípravného myšlení. Kdy nastane onen přechod a jak se reálně projeví, zatím nemůže nikdo tušit, je pouze třeba, abychom na něj byli připraveni.

⁵⁵ Konec filosofie a úkol myšlení (str. 13.)

⁵⁶ Viz. postoj Ernsta Macha vůči Einsteinovi (Věda a antivěda; str. 72. - 90.)

⁵⁷ Konec filosofie a úkol myšlení (str. 15.)

⁵⁸ Viz. „krok zpět“ (věc) - bude zmíněno níže.

⁵⁹ Konec filosofie a úkol myšlení (str. 25.)

⁶⁰ Konec filosofie a úkol myšlení (str. 26.)

3.2 Pravda, Skrytí, „Nic“ ...

Neustále se zde dotýkáme pojmu pravdy, co ale tímto slovem Heidegger myslí? Určitě nemůže mít onen klasický význam (viz. níže), který používáme, mluvíme li o tom, že někdo má pravdu, toto není pravda atd. Zamyšlení je právě cestou k oné pravdě, jak ji charakterizuje Heidegger. Odkaz na její bytnost nám pomůže opět se o krok přiblížit k tomu, co nám chce ukázat.

Pravda je v evropské tradici chápána jako shoda poznání a poznávaného předmětu, případně naopak jako shoda předmětu s očekáváním, jež na něj klademe⁶¹. Je jasné, že tato interpretace neodpovídá tomu, co má pojmem pravdy Heidegger na mysli. Takto chápaný pojem pravdy je plně dostačující způsobu, jak s ním zacházíme na běžné úrovni každodenního užívání. Pohybuje se však stále v povrchní rovině a nesahá do hloubky. Takováto pravda je pravdou rozumu a logického odvozování. Heideggerova pravda ovšem leží ještě hlouběji pod touto svrchní rovinou. Rozum jí tedy neovládá, neurčuje, co je pravda a co lež, sám je pravdou umožněn.

Pravda spočívá, ne v souladu skutečného a mínění, ale v tom, co tento soulad umožňuje, co dovoluje člověku zaujímat jakýkoli postoj ať už praktický, nebo teoretický. Bytností a umožněním Heideggerovy pravdy je svoboda pobytu. Svobodou zde není myšlena libovůle, možnost dělat si co chci. Svobodou je myšlena možnost člověka přistupovat ke jsoucnu tak, aby se v otevřeném poli jevilo pravdivě, aby se ukazovalo tak, jak je co do svého významu. Je to svoboda zaujmout určitý odstupný postoj a nechat se vést významem. Bytnost pravdy leží v možnosti otevřeného a směrnicí dávajícího vztahování.⁶²

Opět zde vidíme odkaz k tomu, co již bylo několikrát zmíněno. Pro odhalení pravdy je třeba určitý uctivý odstup, nechání se vést. To, že jsme toho schopni, nám zaručuje naše svoboda jako možnost přistupovat k nabídce pravdy. Svoboda nám tak neumožňuje pouze nějak poznávat pravdivě věci, ale je základem naší existence. Pobyt je totiž vždy pouze tady a teď nějak se vztahující k věcem.⁶³

Spolu s pravdou v sobě svoboda ovšem nese i možnost nepravdy. To neznamená nějaký deficit pravdy, nepravda spočívá vedle pravdy na stejné úrovni. Svoboda umožňuje k bytí přistupovat, jak způsobem nechání být a autenticky se tak vztahovat k bytí, tak nenechání být. Z předchozího je dostatečně jasné, který postoj je postojem vědy a který je ten, na jehož cestu se nás Heidegger snaží přivést. Zamyšlení chápáné z tohoto pohledu je tedy využitím možnosti, jenž nám dává svoboda ležící v našem základu a vydání se na cestu nechání jsoucna být, tedy zaujmutí pravdivého postoje k bytí.

Heidegger o svobodě říká, že nás ladí směrem ke jsoucnu v celku a podle toho či onoho konkrétního naladění se nám jsoucno

⁶¹Kant, Imanuel, Kritika čistého rozumu (B 82)

⁶²O pravdě a bytí (str. 23. - 27.)

⁶³Heidegger's Philosophy (str. 40. a níže)

jeví.⁶⁴ To, že nám přístup k jsovcu zprostředkovává nějaké naladění ovšem znamená, že nikdy nejsme schopni uchopit ho v celku. Naopak vždy a jenom tak jak nám ho dává naše momentální naladění. Z toho plyne, že svoboda uvolňující nás do možnosti nechat jsovcu být a nějak se nám v našem naladění jevit, nejen odkrývá, ale zároveň zakrývá. Proto jsou pravda a skrytí postaveny sobě na roveň.

Skrývání bytí je v Heideggerově filosofii stejně důležitým pojmem jako odkrývání, nebo lépe: skrývání je ještě původnější než odkrývání. Jelikož jakékoli odkrývání, určování pravdy, je vždy svým způsobem odvrát od celku bytí. Jakmile k němu dochází, celek bytí se nám skrývá. Skrytost má charakter ještě ne-odkrytosti. Bytostné neurčení ne-odkrytosti znamená, bytostné ještě nepoklesnutí k bytostnému určování.⁶⁵

Člověk se tak sice vztahuje nějak ke jsovcu v celku, ale to má vždy charakter tajemství, jelikož je sice nějak působné, ale samo o sobě zůstává skryté, kdyby totiž nezůstávalo, nebylo by ani odkrývání možné (To je zřejmé, jelikož nelze odkrýt nic, co nebylo skryto). Člověk se vždy vztahuje k věcem tady a teď, v nějakém konkrétním naladění. Chápe tak svět ne z povahy bytí, ale ze svých vlastních zájmů a potřeb. Měří svět dle svých potřeb. Na tomto poli se pak velice dobře daří bytnosti techniky pramenící právě z takového zakrývajícího chápání světa.

Slepé přivracení se k jsovcu je odvrácením se od tajemství, vede nás na scestí. „Skrytí skrytého jsovcu v celku vládne v odkrytí jednotlivého jsovcu, ... které se jako zapomenuté tajemství stává scestím“⁶⁶ Heidegger dále říká, že v tomto scestí spočívá nebezpečí bludu. Zároveň je v něm ale i možnost prozření, možnost uvědomění si toho, že bloudím. To už jsme zmiňovali výše v souvislosti s otázkou techniky. Její bytnost jde onou cestou bludu, ale nese v sobě i možnost záchrany. Úkolem přípravného myšlení je sejít s cesty bludu a dát se na cestu odhalování pravdy, tedy neskrýlosti bytí.

Podívejme se nyní na Heideggerovu ontologii ještě hlouběji. Ukázali jsme si, že způsob našeho každodenního odkrývání jsovcu, tedy i vědecký způsob odkrývání, je závislý na celku jsovcu. Ten se nám vždy v nějakém konkrétním odkrytí odpírá, což neznamená deficit poznávání, ale je to způsob, jak je nám v lidské svobodě vůbec umožněno přistupovat k věcem, to by nebylo nikdy možné bez toho, aniž bychom byli vždy nějak zasaženi celkem jsovcu, i když pouze tak, že se nám tento celek podává jako tajemství. Heidegger také mluví o tom, že k celku jsovcu přistupujeme prostřednictvím nějakých naladění, v nichž vnímáme konkrétní jsovcu, a celek tak ustupuje do pozadí. Existují ovšem i naladění která skrývají veškerá konkrétní jsovcu a odhalují celek jsovcu, je to například nuda.⁶⁷ V hluboké existenciální nudě, kdy se nás nic konkrétního netýká a celek bytí na nás doléhá ve své neurčitosti a

64 O pravdě a bytí (str. 37. - 44.)

65 O pravdě a bytí (str. 53.)

66 O pravdě a bytí (str. 61.)

67 Co je metafyzika? (str. 46.)

šíři. Nemáme se čeho chytit, a přesto je vše již zde. Takovéto naladění je schopné nám ukázat celek jsoucna v jeho neskrytosti. Jeho důležitost si ukážeme níže.

Vyvstává zde ale další otázka. Řekli jsme si, že máme v sobě vždy již nějaké povědomí celku jsoucna, proto jsme schopni přistupovat k jednotlivostem. Jaký je ale mechanismus zjevování se onoho celku jsoucna?

Odpovědí na otázku je „Nic“. To zní opravdu paradoxně a nelogicky. Ovšem Heidegger namítá, že paradoxnost a nelogičnost by mohli přicházet jako vhodné námítky v úvahu pouze v případě, že bychom ono nic, jež bereme jako odpověď, chápali jako podřízené rozumu a logice.⁶⁸ Jak uvidíme je to naopak, logika a rozum jsou podřízeny ničemu. Proto je ono „nic“ vědou naprosto přehlíženo a vytěšňováno, i když jak Heidegger ukazuje⁶⁹, způsob jakým se věda vymezuje vlastně „nic“ připouští. Jelikož jakékoli vymezení vyžaduje negaci jako svou druhou stranu. Jak bylo zmíněno výše vědě vládne něco, co nemůže obejít a stejně tak není ani schopna nahlédnout vlastní bytnost.

„Nic“ tedy nemůže být pouhým popřením jsoucna, protože samo možnost popření zakládá, jeho význam není v popírání, ale naopak ve zjevování. Bez „nic“ by nebylo možné, aby se nás celek jsoucna dotýkal. „Nic“ je odmítavé odkazování k vymykajícímu-se jsoucnu v celku⁷⁰. „Nic“ nicotní. Staví se jako protiklad ke jsoucnu, jemuž je pouze v tomto protikladu umožněno se objevovat. Jak by také bylo možné mluvit o něčem, kdyby zde nebyla možnost ničeho. „Nic“ je to, co nám ukazuje, že toto je něco a ne nic.

Heidegger říká, že pobyt je neustále vykloněn do onoho „nic“, neustále se ho nějak dotýká.⁷¹ Vždy již chápe rozdíl mezi něco a „nic“, má ve svém základu rozumění celku jsoucna v kontrastu s „nic“. Tak se může vztahovat k věcem. Toto vztahování-se pak zakrývá přítomnost „nic“ stejně tak jako celku jsoucna. Vědecký pobyt je k tomuto všemu slepý, myslí si, že jeho logika, rozum a zpředmětňování jsou ultimátními prostředky odkrývání bytí. Pokud se nevydá na cestu zamyšlení, nebude schopen tuto představu nikdy opustit, objevit relativitu svého přístupu a vymanit se z jeho nadvlády, zbavit se tak svého údělu.

Heidegger přítomnost „nic“ dokazuje v náladě, jenž je schopna ho odkrývat. Je to naladění úzkosti. V úzkosti před námi celek jsoucna ustupuje a ukazuje se „nic“. Nic se nás netýká, myšleno ve smyslu, „nic“ před nás vystupuje v onom bytostném netýkání se. Jediné co na nás v úzkosti naléhá, je „nic“. Celek jsoucna se nám otvírá ve své nedosažitelnosti. Když úzkost přestane a někdo se nás zeptá, čím byla způsobena, většinou pak odpovídáme, že vlastně ničím.⁷²

Člověk má v sobě vždy skrytou špetkou úzkosti, vědomí nic, jenž ho udržuje vykloněného do světa. Proto mu také neustále hrozí nebezpečí upadnutí do úzkosti, když na něj nic začne působit cele.

⁶⁸ Para Doxá - znamená proti obecnému mínění

⁶⁹ Co je metafyzika (str. 41.)

⁷⁰ Co je metafyzika (str. 53.)

⁷¹ Co je metafyzika (str. 53.)

⁷² Co je metafyzika (str. 51.)

Jak říká Soren Kirkegard⁷³, zoufalství je skryto v každém z nás, je všude. Schovává se i v radosti, stejně tak v bezprostřednosti. Stačí jen dobře volené slůvko a zoufalství se objeví.

Úzkost je tak schopna ukázat trvalou přítomnost „nic“ daleko původněji než logika a rozum, jelikož: „Propastnější nežli pouhá přiměřenost myšlenkového záporu je tvrdost vzdoru a ostrost hnusu. Zodpovědnější je bolest selhání a nešetrnost zakazování. Tísňivější je trpkost postrádání.“⁷⁴ V těchto všech předchozích je cítit **ne** daleko silněji než v logickém záporu.

Heidegger také zdůrazňuje, že člověk je jediný smrtelný tvor. Nenazývá tak výhradně lidi proto, že mohou zemřít.⁷⁵ Ostatní tvorové také hynou. Jedině člověk je však schopen smrti jakožto smrti. Smrt je schrána ve které se skrývá nic.⁷⁶ „Nic“ bytující jako tajemství bytí vůbec. Člověk je smrtelný jelikož má vědomí smrti, „nic.“ Jedině tak a jakožto jediný tvor se může člověk vztahovat k bytí jako bytí a prostřednictvím toho se může vztahovat k věcem okolo sebe. Pro metafyzickou tradici je oproti tomu člověk primárně chápán jako racionální živočich, a pak se teprve může stát smrtelným (respektive mrtvým), tedy ve smyslu ukončení jeho primárního vnímání a prožívání.

Otázkou po nic Heidegger opět odkazuje k něčemu, čím by jsme se měli v zamýšlení zabírat. Snaží se v přednášce *Co je metafyzika?* ukázat nakolik jsou věda, technika a celý jejich způsob myšlení podružné a odvozené. Zamýšlení by nás mělo k tomuto přivést. Viděli jsme, že pod rovinou vědy leží ještě mnoho skrytého spolupodílejícího se na tom, aby mohla vůbec existovat a nějak rozhodovat o světě. A přece, věda a technika si stále myslí, že jejich pravda je pravda finální a jediná. Je přitom pouze jedním ze způsobů, jakými se zabýváme jednotlivými jsoucny, a to ne tím pravdivým. Zamýšlení by nás mělo přivést právě na pravdivou cestu, kde se věci budou ukazovat tak, jak jsou.

Tato pravdivá cesta je sice také pouze jedním způsobem jak se vztahovat ke jsoucnu tedy způsobem, který zakrývá celek jsoucna a nic, děje se to ale tak, že si to přiznává, tedy není tolik zaslepen svou vlastní pravdou. Pravdivý způsob vztahování se odkrývá skryté jakožto skryté a tajemství jako tajemství.

3.3 Básnění

Nyní bude znovu ukázáno to, co již bylo vyloženo výše, na základě Heideggerovy přednášky „Básnický bydlí člověk“, aby bylo možno získat jiný úhel pohledu.

Básnění pro Heideggera představuje způsob, jakým člověk obývá svou realitu, respektive to, co vlastnímu obývání reality předchází⁷⁷. Co leží pod jako to pod-statné. Básník je schopen vynášet ono zakládající (pod-statné) na světlo svou řečí. Ta je

⁷³Nemoc k smrti (in. Bázeň a chvění, nemoc k smrti)

⁷⁴Co je metafyzika (str. 57.)

⁷⁵Věc (in. Básnický bydlí člověk s. 31.)

⁷⁶věc (in. Básnický bydlí člověk s. 31.)

⁷⁷Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk str. 77.)

zde kladena do protikladu k běžnému jazyku užívání a zacházení s věcmi. Případně k čistě sterilnímu jazyku vědeckému.

V této souvislosti zdůrazňuje Heidegger důležitost řeči v procesu odkrývání toho opravdu podstatného, tedy řeči pochopené v její bytnosti⁷⁸. Říká, že není pravda, že by člověk primárně ovládal řeč a užíval ji jako svůj nástroj sloužící k uchopování věcí, ke sdílení informací. Jak si to běžně představujeme. Řeč chápaná v tomto smyslu je vedena rozumem a slouží k zařazování jsovcen do nějakého širšího kontextu, což (jak bylo zmíněno již výše) je spíše záležitostí povrchu než bytnosti. Pomocí řeči si označíme nějakou věc, a posléze nám tak řeč pomáhá s ní manipulovat v kontextu ostatních věcí, také předem označených. Setkáme-li se s něčím, co nejsme schopni pojmenovat, použijeme známých termínů, abychom to co nejlépe popsali na základě naší reality, např. „železný oř“ atd.⁷⁹

Pod touto rovinou užívání řeči však leží ještě jiná pravdivější rovina. Člověk je primárně sám „nástrojem“ řeči. Samozřejmě ne ve smyslu, že by mu řeč poroučela, co má dělat, to bychom pouze obraceli výše zmíněné. Spíše ve smyslu, nechání se v řeči oslovovat jsovcny. „Člověk mluví, naslouchá-li náповědě řeči“⁸⁰. Řeč je to, co je schopno dovést nás k bytnosti. Proto i zamyšlení je třeba provádět tak, že nasloucháme hlasu řeči a necháme se jím vést, jelikož jedině tak se dostaneme k bytnosti pravdy a jejímu specifickému charakteru (viz. výše).

Takovýmto způsobem k řeči přistupuje básník, nechá se vést její náповědou, naslouchá jí. Nesnaží se ji svázat jako nástroj zpředmětňování a zařazování do reality, jak to dělá moderní věda, ale nechává si pomocí řeči vyvstávat nové obzory. Je jako malíř používající barvy a nechávající se svými tahy štětcem inspirovat k dalším tahům (Metafora básnictví a malířství zde není náhodná. Viz. níže)

Ne jenom básník, ale každý člověk existuje primárně básnický, protože básnění je dle Heideggera způsob, jakým se vůbec ocitáme tak, abychom mohli být na tomto světě uprostřed věcí. A to i přes to, že toto bytí uprostřed věcí posléze básnictví zakrývá a popírá. I když svět obýváme nebásnický, stále je to umožněno pouze proto, že ze své podstaty vždy již básnický bydlíme.

Je třeba si uvědomit, že budeme-li nyní mluvit o básnictví, jedná se pouze o jiný pohled na stále jednu a tu samou problematiku, se kterou se zde potýkáme. Stále musíme mít na paměti charakter lidského bytí jakožto zaobírání se každodenními věcmi, které je umožněno jenom díky jakési zjevnosti jsovcna v celku, která je však tímto zaobíráním-se⁸¹ sama zakryta. Pohled z básnického úhlu nám však pomůže opět se o něco přiblížit k pochopení toho, co Heidegger říká. K onomu skrývajícímu-se není totiž možné dobrat se pomocí vědecké řeči, ani každodenní mluvy chápané jako nástroj. Básnictví, se svým specifickým způsobem zacházení s řečí, má však schopnost dobrat se právě tam, kam zatím nedohlédneme, kam nám má zamyšlení ukázat cestu.

⁷⁸ Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk str. 79.)

⁷⁹ Malá Filosofie člověka (str. 42.)

⁸⁰ Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk str. 79.)

⁸¹ např. vědeckým provozem, ale i jakýmkoli obyčejným obstaráváním se ve světě.

Člověk bydlí básnický natolik, nakolik je bydlení chápáno jako základní rys bytnosti lidského pobytu. A natolik, nakolik je básnění chápáno jako něco, co tento základní rys umožňuje.⁸² Tedy bydlení nelze brát jako jednu z lidských činností a básnění musíme chápat jinak než jako součást literárního provozu. Oba tyto termíny směřují hlouběji.

Ono básnické v lidské bytnosti dle Heideggera vyměřuje člověku základ k tomu, aby mohl bydlet. Tedy nějak ho zakořeňuje do celku jsoucna a umožňuje mu tak, aby se ho týkal. Otázkou ale zůstává, jak se toto vyměřování děje. Básník říká: „Člověk měří se božstvím.“⁸³ Heidegger dodává, že toto měření se s božským je opatřováním si míry pro vyměřování základu lidského bydlení.

Božské se ovšem nezjevuje ve své celkové odkrytosti, nýbrž zůstává, stejně jako celek jsoucna, skryto. Je skryté takovým způsobem, že se nám dává najevo pouze ve věcech, které jsou nám důvěrně známé, ovšem samo zůstává jimi zakryto, opět stejně jako celek jsoucna. Proto ono poměřování se s božským, není měřením přímo s bohy, ale nepřímo s jejich obrazem. Člověk si svou dimenzi, prostor ve kterém je usazen, ve kterém se zakládá jeho existence, vyměřuje tak, že se měří s božským jakožto se skrytým. Je to právě onen způsob, jakým se božské jeví prostřednictvím nám důvěrně známého a sobě cizího, z něhož si člověk bere onu míru.

Opět se zde setkáváme s myšlenkou zvláštního působení. Působí něco, co je skryté a to ne tak, že by vystupovalo ze své skrytosti. Zůstává stále skryté a právě pouze jako takové může působit. Pokud se zde mluví o neustálém poměřování-se, naznačuje to zřejmou souvislost s výše zmiňovaným neustálým výklonem do celku jsoucna prostřednictvím „nic“. Je zde pouze nabídnut jiný způsob pohledu.

Vědecké měření znamená, brát si něco známého jako měřítko k tomu, abychom mohli zpracovat neznámé a zařadit ho do předmětné souvislosti. Do kauzálního celku vztahů. Měření, o které jde v básnění, je ale odlišné v tom, že si jako měřítko bere něco neznámého. Je to měření ve smyslu brání si vůbec nějakého měřítka pro jakékoli další poměřování-se. Braní si měřítko, neznámá nějaké aktivní vybírání. Jedná se spíše o nechání měřítka, aby před nás samo předstoupilo.

„Vše, co se na nebi, a tedy pod nebem, a tedy na zemi blyští a co kvete, co zní a voní, stoupá a přichází, ale také co odchází, klesá, naříká a mlčí, uvadá a tmí se.“⁸⁴ V tom všem se dle Heideggera skrývá ono božské, z jehož skrývajícího odkrývání k nám přichází měřítko. Básník je schopen, jsa veden náповědou řeči, nechat toto skrývající-se zaznít ve svých verších. Tvoří pod taktovkou řeči obrazy (viz. metafora malíře) božského z nám důvěrně známých věcí.

O tom není pochyb, že básník, veden řečí, je schopen pravdu bytí vynést na světlo lépe, než vědec a jeho popisný jazyk. Věda se pravdy bytí nedokáže přímo dotýkat. Může jenom v rámci nějaké stanovené správnosti popsat skutečnost tak, aby odpovídala vědecké

⁸² Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk)

⁸³ Heideggerův citát z Hölderlinovy básně - Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk str. 85.)

⁸⁴ Básnický bydlí člověk (in. Básnický bydlí člověk str. 93.)

představě. To však nemá s pravdou, jak jí interpretuje Heidegger, nic společného.

Je tedy zřejmé, že cesta zamyšlení je absolutně odlišná od cesty vědy. Věda zůstává stále na povrchu, zamyšlení je spojením povrchu z hloubkou. Každý člověk bydlí básnicky a básník je schopen toto básnické ze své podstaty vynášet na povrch, ne ovšem násilně, nýbrž nechává ho zaznít ve svých verších. Propojuje svým specifickým způsobem hloubku s povrchem a přináší tak na světlo onu dimenzi, kterou si každý z nás vyměřuje měřením-se s božským.

Není podle mě nutné nějak se více snažit zařadit básnické vymezení si dimenze měřením se s obrazem božství do výše zmíněného, stačí pouze poznamenat, že se jedná o jedno a to samé. Výsledný obraz se pak sám vykreslí. Je to jako, když potřebujeme vědět co znamená nějaký termín. Vyslovíme ho tedy několika jeho synonymy a smysl se nám sám ukáže.

Budeme nyní pokračovat ve směru Heideggerovy přednášky *Věc*, v níž se nám ukáže, jak je možné chápat jedinou věc z její bytnosti. To znamená způsobem, kterým postupuje zamyšlení i básnění, když míří k bytnostem věcí. Všimněme si opět zejména kontrastu s vědeckým způsobem přistupování k věcem.

Věc je něco jiného než předmět. Věc stojí sama o sobě, na rozdíl od předmětu stojícího pouze a vždy před námi. Heidegger říká, že není možné se dobrat k bytnosti (podstatě) věci, pokud se úplně nevzdáme naší představy věci jako předmětu.⁸⁵ To může znít jednoduše, ale je to nelehký úkol. Nedokážeme si totiž představit, jak by věc mohla být jinak, než jako předmět. Jsme natolik zasaženi naším způsobem bydlení, tím samým, ze kterého vychází i moc vědy a techniky, že opustit ho a přijmout nový je velice složitý úkol⁸⁶. Věc se totiž rovná předmět. Tohoto předpokladu je třeba se zbavit.⁸⁷

Je nutné, uvědomit si, že věc nedělá věci to, že stojí proti nám. Není ani věcí proto, že byla vytvořena. Její podstata nespočívá ani v jejím obrazu, jenž se musel ukazovat řemeslníkovi při její tvorbě. Tento obraz si vzal Platón k ruce, když tvořil svou koncepci *idejí*, která posléze utvářela celé dějiny myšlení spějící až k naší, na vědě postavené, civilizaci⁸⁸. Už v Platónově *idejí* je totiž skryt zárodek věci jako předmětu, jelikož onen obraz je stále pouze obraz, jejž si před sebe bere řemeslník, aby mohl věc vytvořit tak, aby stála před námi. Idea je sice předobraz věci, ale takový předobraz věci, který později umožnil Descartovi představit si věc jako předmět.

Jak tedy popisuje bytnost věci Heidegger? Dostává se k ní pomocí obyčejného džbánu. Bytnost džbánu nespočívá v jeho tvaru, ani materiálu, nebo snad faktu, že byl vytvořen. To, co je na džbánu důležité, spočívá v něčem úplně jiném. Důležité je to, co vlastně nic není. Je to prázdno, jenž je uzavřeno stěnami. To ovšem stále není bytnost džbánu.

⁸⁵ Věc (in. *Básnicky bydlí člověk* str. 13.)

⁸⁶ To je v zásadě úkol zamyšlení.

⁸⁷ Viz str. 38

⁸⁸ Věc (in. *Básnicky bydlí člověk* str. 13.)

Účelem tohoto prázdna je v sobě něco zadržovat a nechat se oním zadržovaným naplňovat. To je ovšem pouze část jeho podstaty. Nepodstatnější na tom všem je nalévání. Podržování a přijímání, jež džbán vykonává, je uceleno a je mu dán smysl až v okamžiku, kdy je z něho naléváno.⁸⁹

Zdálo by se, že jsme se v tomto pojímajícím, podržujícím nalévání již dostali k bytnosti věci, ale Heidegger jde ještě dále. Ono nalévání je hostinné rozlévání, dar. Až to je teprve bytností džbánu. Ono pojímající podržující hostinné nalévání jakožto dar.

Jak se ukazuje, spočívá bytnost džbánu v něčem, co je na hony vzdáleno vědecké představě džbánu. Vědění vědy má ovšem nutkavou přesvědčivost.⁹⁰ Nutí nás přijmout fakt, že jedině věda je schopná postihovat opravdovou skutečnost skutečného. Což vede až k představě, že věci, jak nám je podává vědecko-technický způsob myšlení, jsou takto nezávisle na vědeckém provozu. Tedy jsou opravdu a skutečně tak, jak jsou nám podávány a věda nám je pouze služebně ukazuje. Není to ale tak, džbán není věcí natolik, nakolik stojí před námi jako předmět, ale je věcí natolik, nakolik věcní, tedy **nakolik odpovídá své bytnosti jakožto věci**.

Z počátku přednášky Věc se Heidegger zmiňuje o neustálém zkracování vzdáleností, jenž je zásluhou právě moderní vědy a techniky. Létáme na jiné kontinenty, informace proudí doslova rychlostí světla (optická vlákna). Až se nám může zdát, že věda je schopna opravdu přibližovat. Heidegger však varuje, že toto přibližování není přibližování, ale spíše vytváření jakéhosi neurčitého homogenního nedostatku dálky, ztráty odstupu.⁹¹ Ten je však velice důležitý (viz. výše) pro přistoupení k bytnostem. Je tedy zřejmé, že opravdové přibližování (jeho bytnost) spočívá v něčem úplně jiném.

Vraťme se nyní ještě k bytnosti džbánu. Pomocí ní se totiž Heidegger dostává k bytnosti věci jakožto věci. Skrz hostinný dar nalévání se dostáváme k tzv. *čtveřině*. Spojení božského, smrtelného, země a nebe. Heidegger říká, že v nalévaném je skryta země, jelikož z ní roste víno z něhož se nalévané vyrábí. Je zde také skryto *nebe*, jelikož jenom díky němu je možný vznik nalévaného. Pak jsou zde *lidé*, ti jsou jakožto smrtelní⁹². Právě jim náleží hostinný dar nalévaného. Nenáleží ovšem pouze jim, ale ve formě posvátné úlitby také *bohům*. Úlitba má sice jiný charakter než nalévání hostům, ale stále je to onen stejný dar nalévaného.

Dar nalévaného tak nechává prodlévat a přivádí k sobě součtveří (čtveřinu) nebe, země, smrtelných a božských. To je to, v čem spočívá bytnost věci jakožto věci. Jak Heidegger pomocí etymologie slova věc ukazuje, věc je v podstatě shromážděním. Tedy shromážděním těch čtyř. Jenom proto může být věc něčím, co se nás může týkat. Bytnost věci spočívá v přivádění čtveřiny do blízkosti. A to blízkosti takového druhu, ve které si může každé z těch čtyř uchovat svoji specifickou dálku.

⁸⁹ Věc (in. *Básnický bydlí člověk* s. 19.)

⁹⁰ Věc (in. *Básnický bydlí člověk*)

⁹¹ V úvodu k přednášce Věc (in. *Básnický bydlí člověk* s. 15.)

⁹² Viz. heideggerovo pojetí smrtelnosti zmiňované výše.

Čtveřina je k sobě vztažena tak, že se v sobě jednotlivé navzájem zrcadlí, každé se ukazuje v ostatních třech po jejich způsobu a samo nějak odkazuje k těm ostatním. Heidegger toto nazývá vířící hrou vzájemného uvlastňování.⁹³ To není nějaký nám cizí děj odehrávající se bez naší přítomnosti, je třeba si uvědomit, že součástí čtveřiny jsou smrtelní, tedy lidé. Proto jsme nedílnou součástí této hry, jsme do ni neustále zapojeni.

Tato uvlastňující hra je pak tím, co Heidegger nazývá svět. Je polem, na kterém se může odehrávat cokoli, co se odehrává. Svět bytuje tak, že světuje. To je jediné co o jeho bytnosti můžeme říci, člověk není schopen bytnost světa nijak zdůvodnit ani vysvětlit. Proto se tato hra také vymyká jakémukoli vysvětlování a odůvodňování. Jakákoliv snaha o vysvětlení by musela odtrhnout jednotlivé prvky čtveřiny od sebe, a tak by čtveřinu zničila.

Každá věc jakožto věc přibližuje blízkost a nechává tak prodlévat součtveří v jeho zrcadlové hře, jenž je nazývána světem.⁹⁴ Toto zní v kontextu naší vědecké doby naprosto nesmyslně, jak ale Heidegger říká, přijde doba, kdy se to změní a přijdou věci jakožto věci. Aby se tak stalo je třeba potlačit myšlení, které si představuje a vysvětluje. Je potřeba určité bdělosti. Musíme vykonat jakýsi **krok zpět**, ven z našeho způsobu myšlení.

Heidegger upozorňuje, že toho nelze dosáhnout pouhou změnou stanoviska, už jenom proto, že stanovisko náleží do oblasti představujícího myšlení. Věci jako věci přijdou v okamžiku kdy se necháme oslovovat bytností světa. Teprve až se nám svět zjeví jako svět, který je vířící zrcadlovou hrou čtveřiny, přijde ta doba. „Teprve (až) lidé jako smrtelní budou obývat svět jako svět. Jen z jemného víru světa (pak) vzejde jednou věc.“⁹⁵

3.4 Dějiny

V minulé části jsme se pokusili ukázat rovinu bytí zakořeňující nás do světa, ve kterém se pohybujeme, která má zároveň charakter skrytého, tajemství. Poukaz na ni měl odhalit, nakolik je podstatná a zakládající pro naše každodenní zacházení s věcmi, i přes to, a nebo spíše právě proto, že je soustavně ignorována. Je zakládající i pro vědecko technický způsob zvládnání světa, který existenci něčeho takového jako *nic*, *tajemství*, *básnění* pokládá za irelevantní, čímž se ovšem vzdává svého základu. To, co se má dít v zamyšlení, je překonáním vědeckého povrchního postoje a postoupením k autentickému chápání podstaty bytí ve světě.

Nyní se na onu ohlašovanou situaci, kdy skončí vláda vědy a nastane doba zamyšlení, podívejme z jiného, dějinného pohledu. Heidegger říká, že se nacházíme v přelomovém období⁹⁶. Vláda vědy je dlouhodobě neudržitelná a přichází nová doba, nebo jak říká, jiný počátek. Jedná se tedy o předpovídaný, skutečný dějinný

⁹³ Více ve Věc (in. Básnický bydlí člověk)

⁹⁴ Věc (in. Básnický bydlí člověk s. 33.)

⁹⁵ Věc (in. Básnický bydlí člověk s. 37.)

⁹⁶ např. Věda a zamyšlení (str. 59.)

obrat, přesněji dějinný okamžik. Podívejme se na to, co se v něm děje a jak je odstartován.

Nejprve je třeba se krátce zmínit o Heideggerově koncepci různých naladění. Člověk rozumí věcem nějakým způsobem z kontextu, utvářeného významovým celkem světa, což není ve filosofii nikterak nová myšlenka. Heidegger však ještě dodává, že ten způsob rozumění věcem, je zásadně určen tím, jak se nám svět podává prostřednictvím naladění. To je také jediný způsob jak se nás svět může týkat. Heidegger si tak bere k ruce *cosi*, co bylo stávající filosofickou tradicí opomíjeno. Nálada nemá v metafyzice, ani ve vědě, ani v racionálním uvažování, jenž je hlavním způsobem, jak se orientujeme ve společně sdíleném světě, žádné opodstatnění. Heidegger tak v zásadě relativizuje vše, co bylo doposud vyřčeno jako platné a neměnné pravdy o světě, jelikož říká, že jakékoli pravdě předchází naladění na svět, proto je pravdou relativní, jenž se odvozuje od nějaké hlubší roviny.

Naladění má své místo již v *Bytí a čase* jako součást vržené struktury existence⁹⁷. Je součástí toho, co člověka usazuje do jeho „tady a teď a nikde jinde“ (*Da-sein*). Zcela zásadním a primárním způsobem určuje, jak se vztahujeme k světu. Vždy se v něm nacházíme nějakým naladěným způsobem, jenž předem určuje to, jak jednotlivé skutečnosti dotýkající se nás ve světě jakožto skutečnosti vystupují. V náladě strachu vystupují věci jako hrozivé, v náladě zvědavosti jakožto podivuhodné atd. V letech po *Bytí a čase* se u Heideggera začíná objevovat myšlenka naladění vztahovaných k dějinám. Ty určují charakter celých epoch v dějinách myšlení⁹⁸.

Patří sem pak také naladění mající sílu měnit charakter dějin, pokud jsou správně uchopeny. Mají sílu dějinného okamžiku, kdy dochází k radikální změně chápání bytí, neboli kdy se lidstvo vydává na jinou cestu odkrývání (viz výše). Takováto naladění se neobjevují z ničeho nic, jsou zde neustále přítomná, ale zůstávají skryta za svými deficientními (neautentickými) mody. Až v okamžiku kdy sáhneme po jejich autentickém modu, projeví se ve své moci měnit. Mají sílu naladit nás na bytí jakožto bytí v jeho skrytosti, ukázat nám tajemství v jeho tajemné podobě.

V naší vědecké epoše jsou všechny problémy řešitelné a to, co nevíme, je pouze otázkou času, než bude rozšifrováno. Tajemství zde nemá žádný význam, pouze snad dočasný, aby mohl být vyzdvižen triumf myšlení, jež bylo schopno ho ve finále stejně rozluštit. Heidegger říká, že vládne nouze o neřešitelné úlohy, všechno je jasné a jednou pro vždy dané.⁹⁹ Bytí ztrácí náboj tajemna, a tak se nám vytrácí i vztah k tajemství. Vládne hluboká existenciální nuda. Nuda je jedním z oněch naladění, které v dnešní době vládnu a mají sílu dovést nás k dějinnému okamžiku změny. Zůstává však zatím skryta za každodenními projevy nudy.

Další z oněch naladěností, jenž nás mohou přivést k základu našeho bytí, je úzkost. Je to ona existenciální úzkost, jíž jsme

⁹⁷ Heidegger's Philosophy (str. 77.)

⁹⁸ Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost)

⁹⁹ Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost; str. 55.)

neustále latentně naladění a která nás drží „vykloněné do nic“. Je to strach z možnosti nebýt, který nám dává sílu být. Z něho si bereme svoji primární možnost být.¹⁰⁰ Úzkost je také skryta každodenními projevy strachování se o něco, proto ji nevnímáme v její existenciální síle.

Třetím ze základních naladění naší doby je úlek. Úlek je zděšením nad tím, kam naše myšlení směřuje a jaké jsou jeho následky. Profesor Held zdůrazňuje, že ani on v sobě nemá sílu k tomu, aby nás sám od sebe obrátil k dějinnému okamžiku. Jelikož úlek je vždy spíše ochromením, které je třeba překonat nějakým okamžikem odhodlanosti.¹⁰¹

K tomu, aby se tato naladění projevila ve své dějinné síle, je potřeba určité pohotovosti, jenž je připravena vzdát se neautentického způsobu bytí a přejít k autentickému. Člověk musí být naladěn do schopnosti zaslechnout, co nám říkají ona dějinná naladění ve své pravé podobě. Je třeba se vzdát své každodennosti, zacházení s jednotlivými věcmi a najít v náladách jejich autentické mody naladěností. Co k tomu ovšem dá podnět?

Je to opět nějaké naladění, jelikož nic není původnější než naladění, a tak nemůže být ničím vnějším nastartováno. Profesor Held se domnívá, že oním naladěním je údiv (*thaumazein*).¹⁰² Ten samý, který stál na počátku řeckého myšlení. Ihned po svém projevení-se v dějinách, byl ovšem zastíněn svými deficientními mody pouhé zvědavosti, touhy po vědění. Je třeba si uvědomit, že tento údiv je takovým naladěním, jenž (podle Helda) má sílu dát sílu úleku, nudě a úzkosti, aby se projevili ve svém dějinném okamžiku. Je ovšem pravdou, že Held sám říká, že toto Heidegger nikde přímo nezmiňuje, je však prý možné to u něj poznat z určitých náznaků.¹⁰³

Heidegger často mluví o potřebě k návratu na počátek našeho myšlení do antiky, kde se objevilo něco, co bylo posléze skryto, přestože zůstává stále přítomné.¹⁰⁴ Co však můžeme objevit právě v onom řeckém počátku a co je schopné odstartovat i ten náš jiný počátek. Respektive ne tak úplně jiný počátek, jako spíše znovu-počátek. Je to právě údiv, k němuž se Heidegger obrací. Byl zde u zrodu naší epochy, ale jeho plný potenciál byl zakryt. Je proto třeba se k němu vrátit a znovu ho oživit.

Údiv je specifickým naladěním, jelikož má moc získávat dějinnou sílu sám ze sebe. Nepotřebuje jiné naladění, které by ho probudilo. V údivu se důvěrně známe najednou začne ukazovat jako něco nového. Člověk nejprve ztratí pevnou půdu pod nohama, a pak se před ním vynoří jakoby nový svět.¹⁰⁵ Člověk se svým způsobem probouzí a znovu přistupuje ke svým možnostem. V tom okamžiku mají

100 Heidegger's Philosophy (str. 49. a str. 82.)

101 Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost; str. 56.)

102 Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost; str. 60.)

103 Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost; str. 60.)

104 Věda a zamyšlení (in. Věda, technika a zamyšlení; str. 38),
Otázka techniky (in. Věda, technika a zamyšlení; str. 33)

105 Held, Klaus, Základní vymezení a kritika doby u Heideggera (in. Údiv a zdrženlivost; str. 61.)

možnost dějinná naladění, aby se nám ukázala ve své hloubce, aby nás odkázala ke skrytosti bytí jakožto skrytosti, k tajemství jako tajemství, a tedy k věcem jakožto k věcem.

Pro zajímavost je možné zmínit způsob jakým profesor Held vysvětluje Heideggerův příklon nacionálnímu socialismu. Domnívá se, že v něm viděl právě příslib onoho nového počátku. V demokracii nespatoval žádný příslib, jelikož ta byla produktem toho samého myšlení jako věda a technika. V nacionálním socialismu viděl něco nového. Je ovšem třeba si uvědomit

3.5 Hnutí

V souvislost s dějinami bych se rád ještě zmínil o práci Theodora Roszaka¹⁰⁶. Věnuje se v ní problematice moderní vědy a ukazuje, nakolik nás věda a její způsob myšlení negativně ovlivňují. Na rozdíl od Heideggera však vidí metafyziku jako protipól k vědeckému myšlení. Zatímco Heidegger ji chápe jako výplod stejného způsobu uvažování. Podstatné ale je, že Roszak si všímá kulturních hnutí americké mládeže šedesátých let a spatřuje v nich jakousi lokální kulminaci frustrace z vědecké nadvlády. Snahu o prosazení jiných měřítek a způsobů pohledu na svět.¹⁰⁷

Roszak ukazuje rozdíl mezi kulturním hnutím šedesátých let a hnutími let dvacátých. Zatímco těm ze začátku století šlo o rekonstrukci v rámci město-industriálního systému. Tedy byla snahou o změnu, ale o změnu v rámci stávajícího způsobu uvažování o světě. Pozdější hnutí druhé poloviny století se vyznačovala naopak snahou o rekonstrukci (resp. de-konstrukci) celého způsobu uvažování. Jejich zbraněmi tak nebyla politika, ekonomika, veřejná diskuse. Spíše poezie, roková hudba, sexuální otevřenost. Tedy prostředky, které nemají v systému uplatňování požadavků v rámci naší, na racionalitě postavené, civilizace žádnou váhu.

To, co bylo tímto hnutím zpochybňováno, byla samotná racionalita a oprávněnost město-industriální kultury. To je změna takového rozsahu, že využívání standardních politických prostředků, by bylo krokem zpět k tomu, co je kritizováno. Je zřejmé, že pokud chce člověk protestovat proti industriální civilizaci, musí zcela změnit formu jejího vědomí.

Hnutí šedesátých let byla samozřejmě odkázána k záhubě, jakkoli jim byla věnována značná mediální pozornost. Přišla v době, kdy se sice už začínají ozývat hlasy relativizující náš vědecko-technický postup. Ten je ale stále u moci a opíjí lidstvo jeho úspěchy na poli ovládnutí přírody. Politická síla stojící proti byla tak daleko silnější, než síla reformní. Pro takovýto krok je třeba, aby bylo lidstvo více připraveno.

Příkladem narůstajícího znepokojení může být i fenomén antivědy, který začíná v posledních letech nabývat na popularitě a proti kterému se vědecká komunita snaží bránit všemi silami.¹⁰⁸ Tzv. antivěda se staví proti racionálnímu všeříkajícímu myšlení a

106 Kde končí pustina

107 Kde končí pustina (s. 14.)

108 Věda a Antivěda (str. 160. a dále)

uchyluje se spíše k mystice, umění, náboženství jakožto protipólu. Takzvaná holistická medicína, případně různé jiné „alternativní vědy“ budiž toho důkazem.

Dalším příkladem postoje obracejícího se proti vědě v naší dějinné situaci může být projev Václava Havla nazvaný „Konec moderní éry“, spojuje v něm konec komunismu s koncem období, kdy se vše řídilo přesnými zákony. Říká: „Byla to éra ideologií, doktrín, interpretací skutečnosti světa, éra jejímž cílem bylo nalézt universální teorii světa, a tím i universální klíč k jeho rozmachu.“¹⁰⁹

Není zřejmé, zda antivěda je tou správnou cestou, ale dá se na tomto faktu velice dobře ilustrovat, to, že se opravdu nacházíme v okamžiku přelomu a že se čím dál tím více objevují síly mající tendenci jít proti vědeckému proudu a narušovat jeho samozřejmost. Ačkoli věda stále odolává a jakékoli relativizaci se úspěšně brání.

Ve své studii „Věda a antivěda“ představuje G. Holton, vycházející z pozice kritika tzv. antivědy, několik důvodů jejího vzniku. 1) Vědci a inženýři nedbají dostatečně na zmírňování strachu z vědy a techniky (strach z technologizace barbarství, ničení planety). 2) Zhoršující se ekologická situace. 3) Vědci začali být ztotožňováni s autoritou, což jejich popularitě nepřispívá. Posléze navrhuje několik bodů jak tyto problémy řešit. Neuvědomuje si ale, že výše zmíněné body vycházejí z podstaty vědeckého provozu a v jeho rámci je řešit nelze.

4 Závěr

Shrnuli jsme si zde nejprve to, jak Heidegger charakterizuje vědu a posléze jsme ukázali i způsob, jak je vůbec možné, že funguje něco jako vědecký provoz. Mým záměrem bylo poukázat zejména na fakt, že vědecký způsob chápání světa není tím jediným a primárním, ale že je pouze jedním z možných. To se mělo objevit zejména v druhé části práce, kdy byl kladen důraz na to, co vědu ontologicky zakládá, stejně tak jako jakýkoli jiný způsob bytí ve světě. Poukaz na básnictví nám ukázal, že vědecký způsob není zdaleka tím jediným možným. A viděli jsme také, že to, co věda nazývá předměty, je jenom velice vzdálené bytnosti věci jakožto věci.

Také bylo doufám dostatečně důrazně naznačeno, že vědecký provoz krácející ruku v ruce s technikou je důvodem všech ekologických a společenských problémů, kterými naše civilizace prochází. Dokud se budeme pohybovat na úrovni tohoto jediného způsobu odkrývání bytí, nikdy tyto problémy nezmizí.

Jak je vidět, věda pramení ze značně násilného přístupu k věcem a svým způsobem si konstruuje ideální svět, ve kterém se může řídit svými pravidly, a zároveň jim podřizuje všechno ostatní. Důležitý je také fakt, že se to netýká pouze vědy a úzkého okruhu vědeckých pracovníků uzavřených ve svých sterilních

109 Věda a antivěda (str. 192.)

laboratořích simulujících svět. Pocit, že se nás to netýká, že za to můžou oni, je značně klamavý.

Naše civilizace je vědou doslova prolezlá, není jediné místo, kde bychom se nesetkali s jejími výdobytky, na nichž jsme si vytvořili závislost. Život bez nich si nikdo z nás nedokáže představit, Heideggera nevyjímaje. To, že věda a technika byly schopny natolik opanovat veškeré naše obývání světa, pramení z toho, že jejich základy jsou hluboce zakořeněny v dějinách, nemůžeme se jich zbavit jen tak, mávnutím kouzelného proutku. Znamenalo by to vymazat tisíce let myšlenkového vývoje, na němž stojíme.

V této perspektivě se ovšem zdá jakákoli naděje na změnu nemožná. Je však třeba si uvědomit, že to o čem Heidegger mluví, není nějaké vzepnutí intelektuálů rozhodnutých přemyslet naše dějiny, ale je to jakýsi revoluční skok. Má dojít, ne k přehodnocení postoje, ale k získání postoje nového a to takového, který by byl schopen vztahovat se upřímně k bytí a tak i k jednotlivým věcem.

Je jenom velice obtížné, nebo lépe spíše nemožné, představit si, jak to má vypadat. Heidegger se nám to ani nesnaží vysvětlit. To, o čem mluví, je spíše okamžik, kdy bude vše, čemu věříme a čím žijeme, zrelativizováno. To je také ten nejzažší horizont, ke kterému se podle mě dá v rámci nějakého konkrétního údělu dohlédnout. Nikdy nemůžeme vidět něco, co leží za ním, nebo jaký je úděl nový. Proto je také úděl údělem. To, co po nás Heidegger žádá, je, abychom byli připraveni a nepromeškali příležitost. Dalo by se říci, že i sama Heideggerova filosofie je jedním ze znaků toho, že se nacházíme v přechodném období.

To, co bude s vědou a technikou, lze jen velice těžko určit. Je ale možné odhadnout, že nezmizí zcela, jelikož to by musel zmizet i člověk. Lidská snaha přizpůsobovat se svému okolí a překonávat ho, není pouze otázkou vědy a techniky. Vynález kola zde byl daleko dříve, než se naší civilizace zmocnil údiv. Dokáží si ale představit, že člověk, který vynalezl a poprvé použil kolo, cítil před ním spíše úctu a respekt. Úctu k tomu, že se mu dalo znát něco, co mu dokáže pomoci. To, co ale cítí naše údivem naladěné myšlení, je spíše pocit triumfu nad přírodou. Pocit uspokojení z toho, že jsme si dokázali vlastními prostředky něco vydobýt. To něco nám pak už nikdy nikdo nemůže vzít.

Vytratil se odstup a úcta k věcem. Ženeme se neustále za dalšími a dalšími poznatky a úspěchy. To, co k životu opravdu potřebujeme a co nám ho usnadňuje, se neukazuje ve vzájemné „spolupráci“ pobytu a jsoucna, ale je nám ukazováno vědou. To, co je věda schopna vymyslet a technika vyrobit, je to, co potřebujeme k životu a pokud to ještě nemáme a nepoužíváme, tak bychom měli.

Přesně tento způsob myšlení nás vede na scestí, respektive je scestím. Ten stojí za všemi ekologickými problémy. Pokud bude naše civilizace růst stejným tempem jako doposud, nemá s velkou pravděpodobností šanci na přežití. Proto se chce říci spolu s Heideggerem: Až budou svět obývat smrtelní jakožto smrtelní a až bude věc věcí, bude zde možnost záchrany. Pokud ovšem nebude příliš pozdě!

5 Seznam použité literatury

- 1) EINSTEIN, Albert, INFELD, Leopold. *Fyzika jako dobrodružství poznání*. Z něm. orig. přel. Jan Rey. 1. vyd. Praha : Aurora, 2000. 237 s. ISBN 80-7299-020-9.
- 2) GREENE, Brian. *Elegantní vesmír : superstruny, skryté rozměry a hledání finální teorie*. Z ang. orig. přel. Luboš Motl. Praha : Mladá fronta, 2001. 397 s. Kolumbus; sv. 156. ISBN 80-204-0882-7.
- 3) HEIDEGGER, Martin. *O pravdě a bytí*. Z něm. orig. přel. Jiří Němec. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1993. 78 s. Váhy; sv. 10. ISBN 80-204-0416-3.
- 4) HEIDEGGER, Martin. *Konec filosofie a úkol myšlení*. Z něm. orig. přel. Ivan Chvatík. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1993. 54 s. ISBN 80-85241-41-2.
- 5) HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?*. Z něm. orig. přel. Ivan Chvatík. Praha : Oikoymenh, 2006. 95 s. ISBN 80-7298-167-6.
- 6) HEIDEGGER, Martin. *Věda, technika a zamyšlení*. Přeložili Jana Kružíková, Jiří Michálek, Ivan Chvatík. Praha : Oikoymenh, 2004. 62 s. Knihovna novověké tradice a současnosti ; sv. 42. ISBN 80-7298-083-1.
- 7) HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk*. Přeložil Ivan Chvatík. Praha : Oikúmené, 2006. 203 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 53. ISBN 80-7298-165-X.
- 8) HOLTON, Gerald. *Věda a antivěda*. Z angl. orig. přel. Otakar Jelínek. 1. vyd. Praha : Academia, 1999. 214 s. ISBN 80-200-0717-2.
- 9) KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří Loužil, Jiří Chotaš, Ivan Chvatík. Praha : Oikúmené, 2001. 567 s. ISBN 80-7298-035-1.
- 10) KING, Magda. *Heidegger's Philosophy : A Guide To His Basic Thought*. Oxford : B. Blackwell, 1964. 193 s.
- 11) KIRKEGGARD, Søren. *Bázeň a chvění : Nemoc k smrti*. Z dán. orig. přel. Marie Mikulová-Thulstrupová. Praha : Svoboda-Libertas, 1993. 249 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0360-9.
- 12) KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Z angl. orig. přel. Tomáš Jeníček. Praha : Oikoymenh, 1997. 206 s. ISBN 80-86005-54-2.
- 13) MERTON, Robert K. *Studie ze sociologické teorie*. Přel. Jana Ogrocká. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. 285 s. ISBN 80-85850-92-3.
- 14) NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 1993. 439 s. ISBN 80-204-0383-3
- 15) ROSZAK, Theodore. *Kde končí pustina : Politika a transcendence v postindustriální společnosti*. Přeložil S. M. Blumfield. Praha : Prostor, 2005. 441 s. ISBN 80-7260-146-6.
- 16) SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka*. Praha : Vyšehrad, 2004. 391 s. ISBN 80-7021-713-8.

17) *Údiv a zdrženlivost : o naladěnosti a myšlení*. Sestavil Jiří Michálek; přel. Jiří Michálek. Praha : Oikúmené, 1999. 85 s. ISBN 80-86005-77-1.